

COMUNITATEA EVREIASCĂ DIN IAȘI

Memorie și istorie

Coordonatori:

Prof. dr. Luciana Antoci

Prof. dr. Eliza Ilie

Prof. Elena-Valerica Panaite

 Editura
SPIRUHARET

Casa Corpului Didactic "Spiru Haret" Iași
Str. Octav Botez 2 A, Iași, 700116
Telefon: 0232/210424; fax: 0232/210424
E-mail: edituraspiruharet@ccdis.ro,
Web: www.ccdis.ro

© Editura "Spiru Haret"

978-973-579-402-6 - ISBN

**COMUNITATEA EVREIASCĂ
DIN IAȘI**

Memorie și istorie

Iași, 2024

Colectivul de autori:

Mădălina Bunduc

Irina Buțincu

Traian Florentin Ciobotaru

Sergiu-Constantin Enea

Monica Maria Grădinaru

Moshe Groper

Mihaela Hendreș

Eliza Ilie

Ariadna Istrimschi

Simona Iușcă

Silviana Loghin

Haricleea Mercaș

Elena-Valerica Panaite

Serinela Pintilie

Maria Rados

Adriana Radu

Elvira Rotundu

Carmen Tomescu-Stachie

Mihaela Țurcănașu Cezara

Ioana Maftei Ionela Sîrghi

Florin Constantin Sîrghi

Cuprins

Studiu introductiv: Minoritatea evreiască la Iași. Prezentare generală.....	8
COMUNITATEA EVREIASCĂ ÎN IAȘI.....	20
Evreii din Iași în perioada evului mediu: așezare, locuire, organizare.....	21
Evreii din Iași în perioada modernă.....	28
Evreii în documente constituționale.....	34
Școala evreiască în Iașul secolului al XIX-lea.....	41
Evreii din Iași în secolul al XX-lea.....	43
Evreii din Pașcani. O scurtă cronică.....	51
Repere din istoria comunității evreiești din Târgu Frumos.....	58
ANTISEMITISMUL.....	64
Pogromul de la Iași.....	65
Antisemitismul modern.....	68
EVREI ÎN IAȘI: LOCURI, CASE, OAMENI.....	75
Strada Lăpușneanu: Un reper istoric al Iașului.....	76
Strada Cuza Vodă: stradă negustorească.....	81
Sinagoga Mare din Iași.....	84
Palatul Neuschotz.....	87
Palatul Braunstein.....	91
Spitalul Israelit.....	94
Sinagoga Merarilor.....	96

„Casa de la cinci drumuri”	98
Sinagoga Cismarilor	100
Spitalul dr. Leon Ghelerter	101
Teatrul „Pomul Verde”	103
Cimitirele Evreiești din Iași.....	106
Adolf Haimovici	110
Sergiu Haimovici	113
B. Fundoianu, destinul unui literat martir	115
Iosif Sava, membru al comunității Colegiului Național	118
Imnul Israelului și imnul Iașului	121

Studiu introductiv: Minoritatea evreiască la Iași. Prezentare generală

Prof. dr. Traian Florentin Ciobotaru,
Colegiul Național „Mihai Eminescu” Iași,
Inspectoratul Școlar Județean Iași

Orașul Iași a avut de-a lungul timpului o istorie prestigioasă. La Iași, fiecare piatră vorbește de trecut, din fiecare zid răzbate istorie și fiecare străduță amintește de mari iubiri, mari realizări și mari momente ale trecutului, care, toate la un loc, creează un univers spiritual, cultural, boem, un spațiu clădit din literatură de mari condeie, un exemplu de bună practică pentru educație, dar și locul unde sacrificiul, trăirea, interogația și speranța în valorile spiritualității nu sunt străine locuitorilor. Iașul este orașul celor șapte coline, este orașul curții domnești a Moldovei, al fondării statului național, al primei mari uniri, al primului spectacol de teatru în limba română și al primului muzeu literar memorial.

Însă, în ultimii ani, istoria prestigioasă a orașului începe să fie completată cu aceea a comunității evreiești ieșene, comunitate care se diferențiază de aceea a restului populației evreiești din România și din lume prin faptul că a dat personalități de seamă și a cunoscut o dezvoltare culturală la care face referire orice monografie de cultură globală a comunității evreiești în ansamblu.

De-a lungul timpului, istoria evreilor din Iași a fost, fie ignorată fie infestată cu sentimente de rea-credință a

acelora care nu vedeau în acest popor decât defecte și considerându-l periculoși pentru celelalte națiuni. Monografiile orașului scot în evidență în mod obiectiv importanța și ponderea comunității evreiești la edificarea orașului ¹, iar studiile recente pun în lumină contribuția minorităților, făcând referire, cel mai adesea, la menționări ale stabilirii grupurilor de evrei târgoveți care au găsit în împrejurimile orașului Iași un loc pașnic de conviețuire ². Special pentru istoria comunității evreiești, un moment de referință a fost lucrarea lui H. Gherner și Beno Wachtel, *Evreii ieșeni în documente și fapte*, lucrare ce reprezintă prin amplul material documentar o scrutare minuțioasă și obiectivă a trecutului comunității evreiești din interior, dar și lucrarea lui I. Kara, *Contribuții la istoria obștii evreilor din Iași*, București, 1997.

Mai este necesară o precizare de ordin conceptual. În scurta noastră expunere din această carte prin comunitatea evreiască de la Iași nu înțelegem doar structura organizațională din jurul sinagogilor, ci facem referire la populația evreiască a orașului în ansamblul ei, populație care începe să fie menționată în documente încă de pe la 1450 când se fac primele așezări ale evreilor veniți din Polonia.

De asemenea, la fel ca și zburciunata istorie a românilor, istoria evreilor ieșeni nu a avut o înfățișare lină și un ritm liniștit de nuanțe. În curgerea timpului, ies la iveală momente de evoluție, de organizare internă care încep cu atestarea documentară a primului rabin în 1527,

¹ N. A. Bogdan, Iași, *Monografie socială și istorică ilustrată*, Tipografia Națională, 1914.

² Rădvan Laurențiu, coord., *Iași- oraș al diversității. Categoriile etnice și minorități în secolele XV-XX. Aspecte economice, sociale și culturale*, Iași, editura Ars-Longa, 2015.

a primei instituții Haham Bașa și a primului staroste. Dat fiind faptul că majoritatea populației evreiești se ocupa cu negoțul și cu meseriile, comunitățile evreiești au fost asimilate cu cele profesionale ale breslelor, iar în relațiile cu autoritățile scopul acestor bresle era acela de a-și apăra interesele economice, cât și cele sociale sau religioase.

Reglementările financiare și juridice fac obiectul unor documente emise de către domnitorii Moldovei Ghica vodă la 1777 sau al lui Constantin Racoviță la 1753 ³, iar cercetările arheologice asupra locației celui mai vechi cimitir evreiesc din țară, acela din Ciurchi, atestă faptul că de-a lungul peste 300 de ani de ani, până la 1881 când a fost desființat, au fost înhumate acolo peste 23.700 de persoane.

O chestiune care se află, de asemenea la începuturile cercetării sale este legată de ponderea populației evreiești prin raportare nu numai la populația românească din oraș, ci prin raportare la diferitele valuri de imigrări mai ales dinspre Polonia și Galiția. O cauză secundară a creșterii numărului de evrei ieșeni este legată și de chemarea de către unii boieri moldoveni a negustorilor evrei, în vederea dezvoltării comerțului. În paralel cu această urbanizare primară, se remarcă și sedentarizarea urbană. După anexarea Galiției de către austrieci, în 1772, are loc un exod puternic al evreilor în Moldova, exod care este apoi reluat în 1803, când grupuri mari de evrei se vor stabili în special în târgurile și târgușoarele ce fuseseră înființate deja de aceștia. Deși inițial specifice doar Moldovei, târgurile și târgușoarele vor apărea și în Țara Românească după anul 1790.

³ *Evreii din România în texte istoriografice*, ediție îngrijită de Lya Benjamin, Editura Hasefer, 2004, p.34.

Ponderea populației evreiești, poate fi reconstituită parțial din recensămintele făcute în timpul lui Constantin Moruzi, în anul 1820 în timpul lui Mihail șuțu sau în timpul ocupației rusești din perioada 1829-1834, iar din statisticile reiese faptul că în 1803 erau 2.420 de persoane, în 1820, 4.326 capi de familie, iar în 1831 numărul lor se ridica la 17.570⁴.

În lucrarea *Notions statistiques de la Moldavie*, tipărită în 1849 prințul Nicolae șuțu împărțea populația de 18.512 familii în locuitori scutiți de bir și ruptași după cum urmează: negustori și meșteșugari, 1779, maziloruptași, 54, țărani cultivatori 1168, muncitori ambulanți 144, evrei 3645, alți străini 941, iar rromi 178⁵.

Dezvoltarea comunității evreiești din Iași cunoaște un ritm accelerat în perioada de autonomie deplină a Principatelor, mai ales după liberalizarea comerțului de după tratatul de la Adrianopole din 1829. La nivelul orașului Iași principalul domeniu în care se manifestă activitatea obștilor evreiești este negustoria. Dughenele evreiești ofereau locuitorilor orașului mărfuri precum tutun, orez, bumbac, obiecte metalice, frânghii, dohot, aramă, ciubote, oale, sare și alte lucruri necesare în gospodărie. Erau celebre și ceaprazării, brutării, cărămidării, ceasornicării, iar pe Ulița Mare erau desfăcute mărfurile de lux ale zlătarilor, sticlarilor, croitorilor sau argintarilor. În schimb, marile afaceri ale evreimii ieșene se bazau pe comerțul cu vin și alte băuturi spirtoase, dar și cu căraușia. În 1828 un călător francez remarca faptul că pentru a pleca de la Iași la Leipzig e mai comod să folosești transportul făcut de căruțașii evrei

⁴ I. Kara, *Contribuții la istoria obștii evreilor din Iași*, Editura Hasefer, 1997, p. 14.

⁵ N. A. Bogdan, *Note statistice relative la comuna Iași*, p. 157.

decât să aștepți pe Dunăre corabia de la Viena ⁶. Totodată, prin intermediul evreilor s-au dezvoltat în regiune elemente meșteșugărești și tehnologice moderne precum folosirea morilor cu aburi, fabrica de hârtie de la Hârlău sau atelierele mecanice.

Modernizarea economică și administrativă a orașului în etapele de formare și consolidare ale statului român modern impun populației evreiești o mai bună organizare comunitară. Un număr de fruntași evrei din Iași, influențați de ideile raționaliste ale hascanei (iluminismului) acceptă în 1849 să formeze un comitet de conducere care avea, printre altele și sarcina de a judeca pricinile din interiorul comunității. Eforii comunității trebuiau aleși periodic din rândul starostilor principalelor bresle, dar nu întotdeauna organizarea comunitară a avut parte de stabilitate. O parte dintre aceștia (Finkelsstein) sunt și cei care înființează primele școli moderne, unde, pe lângă educația religioasă, se predau și noțiuni specifice școlilor moderne românești. Primele școli evreiești erau situate pe Ulița Mare și în Târgu Cucu ⁷.

Din punct de vedere demografic orașul Iași era în a doua jumătate a secolului al XIX-lea un oraș cu o viață dedublată separată și îmbinată în același timp. Orașul se modernizează, se efectuează principalele lucrări edilitare: aducțiunea apei după 1971, înființarea primei uzine electrice 1894, construirea clădirilor noi de școală 1891- 1982. În paralel, comunitatea evreiască se dezvoltă construindu-se case evreiești după modelul celor vieneze. Universitatea ieșeană, devine un puternic centru

⁶ I. Kara, op. cit., p. 89.

⁷ Cătălin Botoșineanu *În Iași – oraș al școlilor*. Album. Editura Universității "Al.I. Cuza" Iași, 2022, p. 155 – 157.

de iradiere culturală și crește constant numărul studenților români, dar și a celor evrei.

Pe la 1895 începe curentul emigrărilor spre Statele Unite a evreilor din Iași, ca, de altfel din întregul sud-est european. Fără a fi intens studiată, se pare că destinațiile evreilor ieșeni erau, pe lângă pământul făgăduinței, Palestina, America de Sud sau nordul Europei ⁸. Astfel, în orașul Iași, avem în 1899, 77.659 locuitori în general, iar în statisticile din 1912, 75.882, deci o scădere demografică cu 2,4%. Cu toate acestea, numărul de evrei români imigrați în SUA sau în Franța și înregistrați la începutul secolului al XX-lea este mult mai mare decât cel al persoanelor de origine evreiască care au obținut documente de emigrare de la Asociația Israelită. Comparativ cu alte orașe și regiuni ale României, numărul evreilor emigrați în această perioadă pare să fie relativ mic, pentru că nu se schimbă datele statistice la începuturile secolului XX. Numărul evreilor a rămas același ca și cu 30-40 de ani mai înainte, deoarece familiile evreiești încă își ascund identitatea ⁹: 39.441 la o populație de 78.067 în 1899.

În același timp, imigrările evreiești de la cumpăna secolelor spre orașul Iași sunt sporadice și vremelnice. Spre exemplu, dintr-un număr de 3.222 de evrei ruși, refugiați la noi de frica pogromurilor din Rusia și Galiția în 1905, aproximativ 2196 au părăsit totodată țara, cam în aceeași perioadă, majoritatea emigrând în Argentina. Recensământul din 1899 ne oferă un tablou mai clar

⁸ N. A. Bogdan, *Descrescerea populației israelite în România, 1899 – 1912*, p.4.

⁹ N. A. Bogdan, *Note statistice relative la comuna Iași*, p. 157.

după statisticile religioase: 35. 539 ortodocși și 39.441 mozaici.

Din punct de vedere legislativ situația evreilor ieșeni era asemănătoare cu aceea a tuturor evreilor din Vechiul Regat. Aceștia, conform Constituției, nu beneficiază de cetățenia română decât în urma unor cereri individuale, aprobate de parlament sau de organele judecătorești printr-o hotărâre. Procedura birocratică menține o modalitate greoaie de acordare a calității de cetățean român. Un pas spre înlăturarea acestei discriminări s-a făcut prin Decretul-lege din 30 decembrie 1918, care stabilea: „Locuitorii Regatului, majori, fără deosebire de religie și care nu s-au bucurat de plenitudinea drepturilor de cetățeni, vor putea dobândi exercițiul acestor drepturi când vor dovedi, după formele legii de față, că sunt născuți în țară și că nu au fost supuși unui stat străin”. În fond, abia prin acest Decret Lege se acorda cetățenie tuturor evreilor din Vechiul Regat¹⁰.

Secolul al XX-lea poate fi considerat cea mai dramatică și complexă perioadă din existența evreilor pe aceste teritorii. În Iași, regăsim o comunitate evreiască mult mai numeroasă, caracterizată de o orientare culturală estică ce concentra cel mai mare număr de vorbitori ai limbii idiș, păstrători ai hasidismului iudaic. Profesiunile sau activitățile aducătoare de venituri ale comunității evreiești erau acelea de proprietari rentieri, administratori de pământuri, iazuri piscicole, păduri sau profesioniști de librari, meșteșugari, lucrători în ateliere, lucrători manuali la tramvai, căi ferate, șosele, hamali, birjari, comisionari de stradă, funcționari, agenți

¹⁰ Ioan Scurtu, *Considerații privind istoria evreilor în perioada interbelică*, în vol. *Evreii în societatea și conștiința istorică românească*, 2003, p. 13.

comerciali, hotelieri, precupeți, băieți de prăvălie, chelneri, ocupanți ai unor profesii liberale cum ar fi medici, farmaciști, avocați, profesori, sau artiști. Un aspect al vieții cotidiene ieșene îl reprezintă un afiș din piața Sfântul Spiridon care reglementa ocuparea spațiilor comerciale deopotrivă de către negustori evrei și români.

Populația evreiască din Iași a cunoscut, numeric vorbind, un maxim istoric în perioada interbelică. Potrivit recensământului din 1930, în Iași existau la acea vreme aproximativ 35.000 de evrei. Numărul lor a scăzut dramatic o dată cu Pogromul de la Iași, inițiat de autoritățile locale din timpul guvernării generalului Ion Antonescu și care a avut loc de pe 27 până pe 29 iunie 1941. Peste 13.000 de evrei au fost uciși atunci. Alții au preferat să plece de frica regimului Antonescu.

Din deceniul al treilea al secolului XX încep la Iași să predomine discursurile antisemite cu începere tot în mediul universitar. La începutul anilor 1920 apare Liga pentru apărarea populației creștine – LANC, condusă de profesorul universitar A.C.Cuza și de alții printre care C. Șumuleanu, Corneliu Zelea Codreanu, generalul Tarnowski. Se cunosc primele devastări de locuințe evreiești în 1923 și a sinagogii din Păcurari, și interzicerea admiterii studenților evrei la diferite facultăți.

Mentalitatea antisemită a crescut la Iași dintr-un amalgam de idei dintre care unele aduceau acuzații false evreilor cum că ar prolifera comunismul (ori comunismul interbelic milita public pentru destabilizarea statului național român), corupția economică și pluralismul democratic. Spre exemplu, Legiunea Arhanghelul Mihail, înființată de Corneliu Zelea-Codreanu în 1927 tot la Iași, își propunea să lichideze regimul democratic, iar, în acest scop, propaga cu

intensitate antisemitismul. În cartea sa Pentru legionari, publicată în 1936, Corneliu Zelea-Codreanu scria: „Democrația sfărâmă unitatea neamului românesc, împărțindu-l în partide, învrăjbindu-l și expunându-l dezbinat în fața blocului unit al puterii iudaice [...] Democrația este în slujba mării finanțe. Din cauza sistemului costisitor și a concurenței dintre diferitele grupări, democrația vrea să fie alimentată cu bani mulți”¹¹.

În 1935-1937 s-au desfășurat acțiuni de înlăturare a evreilor ieșeni din unele asociații profesionale (cum au fost barourile de avocați al cărui președinte era scriitorul Ionel Teodoreanu), s-a încercat împiedicarea prin violență a studenților evrei de a urma cursurile universitare, presa antisemită și-a sporit tirajul și agresivitatea. Pe acest fond, în 1936-1937, unii tineri naționaliști au purces la arderea ziarelor „Adevărul” și „Dimineața”, considerate a fi evreiești, precum și a cărților lui Mihail Sadoveanu, etichetat ca „iudeo-mason”.

Toate aceste manifestări au culminat în timpul guvernării Antonescu cu unele dintre cele mai dure măsuri represive luate de statul român. Spre exemplu acesta a dispus ca toți evreii apți cu vârsta între 18 și 60 de ani, din satele dintre Siret și Prut ¹², să fie evacuați în lagărul de la Târgu Jiu, în Oltenia. Apoi, în timpul Pogromului de la Iași, deși a criticat acțiunile individuale la 12 iulie 1941, după pogrom și i-a condamnat (verbal)

¹¹ Ibidem, p. 16.

¹² https://www.academia.edu/37521842/Istoria_evreilor_din_Romania_si_Ungaria_1945_1953_in_istoriografia_romana_si_maghiar_a_doctoral_thesis_University_of_Oradea_2013

pe soldații care participaseră din proprie inițiativă ¹³ el susținea, în continuare, că evreii erau o "plagă deschisă a românismului", care "au supt pâinea săracilor".

Istoria comunității evreilor din Iași cunoaște o cotitură semnificativă în perioada postbelică. După război, nevoia evreilor de a se integra, de a fi priviți ca o parte constitutivă a poporului român, de a nu mai fi considerați drept intruși, mai ales că trecuseră prin calvarul Holocaustului și erau puternic lezați fizic și moral, era vizibilă atât în România, cât și în Ungaria. Evreii au încercat să se integreze în societatea comunistă nou creată, mulți dintre ei la început au crezut cu adevărat în comunism. În 1945, ei percepeau comunismul ca fiind singura forță care se putea opune fascismului, rasismului și xenofobiei. Curând însă și-au dat seama că noul sistem nu era unul democratic și marea lor majoritate au emigrat, după consolidarea statului Israel, devenit independent în 1948. După război mai rămăseseră în România în jur de 420. 000 de evrei, așa cum arată Liviu Rotman. Dintre aceștia, aproape toți au emigrat în perioada comunistă.

Motivațiile emigrării evreilor ieșeni sunt acelea ca ale tuturor evreilor din România: schimbările socio-economice ce se impuneau „de sus”, precum naționalizarea întreprinderilor, a băncilor, a diverselor tipuri de antreprize comerciale, cooperativizarea micilor meseriași, desființarea sectorului privat în cadrul profesiilor liberale (medicină, farmacie, avocatură etc), exproprierea de imobile, trecerea averii mobile și imobile a comunității în patrimoniul statului, aplicarea brutală a

¹³ Jean Ancel, ed., *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust*, New York, Beate Klarsfeld Foundation, 1986, vol. 10, p.78.

unor legi și principii care trebuiau să instaureze regimul comunist (principii ca echitatea, morala comunistă etc), controlul statului asupra averilor¹⁴.

De asemenea, uriașul aparat birocratic care reglementa emigrația, inclusiv acel sistem de "vânzare a cetățenilor" pentru a se acoperi cheltuielile de școlarizare după reglementările internaționale a fost bine cuantificat de analiștii acestui fenomen istoric¹⁵. Călătoria de la Iași la Constanța se făcea în condiții speciale cu trenul și numai de către evreii deținători de pașapoarte cu viză, după care deplasarea în Israel se desfășura pe vaporul cu aburi „Transilvania”, care călătorea pe distanța dintre Constanța și Haifa într-un timp mediu de zece zile. Într-o singură călătorie, vaporul transporta aproximativ 1500 pasageri în lunile de vară, iar iarna aproximativ 3-400 oameni. Emigrările au continuat astfel până în februarie 1952, iar numărul total al celor plecați este estimat la 80-100.000 persoane. De la data mai sus menționată nu au mai emigrat persoane din România în Israel decât sporadic, în valuri deja bine circumscrise și cuantificate.

În prezent, în Iași, mai există 200 de familii de evrei, majoritatea păstrând legăturile cu rudele lor emigrate în deceniile 6-7 ale secolului trecut. Cu sprijinul autorităților locale și al câtorva oameni inimoși, aceștia încearcă să-și recupereze memoria colectivă și istoria proprie, istorie ce constituie o parte consistentă a culorii locale a orașului.

Prin urmare, destinul evreilor din Iași pare a fi încă o temă departe de a fi explorată corespunzător în

¹⁴ *Minorități etnoculturale, mărturii documentare. Evreii din România (1945 – 1965)*, coord. Lucian Nastasă, 2003, p. 38.

¹⁵ Carol Bines, *Din istoria imigrărilor în Israel, 1882-1995*, București, Edit. Hasefer, 1998, p.86-122.

peisajul istoriografic, dar și cel cultural și educațional. Puținele date din colecțiile de documente care se îmbină substanțial cu studiile de analiză și de sinteză ¹⁶, aruncă o lumină obiectivă prin care istoria acestei populații își capătă locul firesc și corect în peisajul cultural al "dulcelui târg al Ieșilor".

¹⁶ A se vedea colecția *Historica Dagesh* a Editurii Universității "Al. I. Cuza" Iași, coordonată de către prof. univ. dr. Alexandru-Florin Platon.

COMUNITATEA EVREIASCĂ ÎN IAȘI

Evreii din Iași în perioada evului mediu: așezare, locuire, organizare

Prof. Monica Maria Grădinaru,
Prof. Ariadna Istrimschi,
Școala Gimnazială „Ștefan Bârsănescu” Iași

În perioada secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, pe locul unde s-a dezvoltat orașul Iași, se desfășoară un proces de urbanizare, confirmat de cercetările arheologice și influențat de prezența mongolilor în zonă, instalarea curții domnești și venirea unor grupuri de coloniști, din zonele învecinate Moldovei.

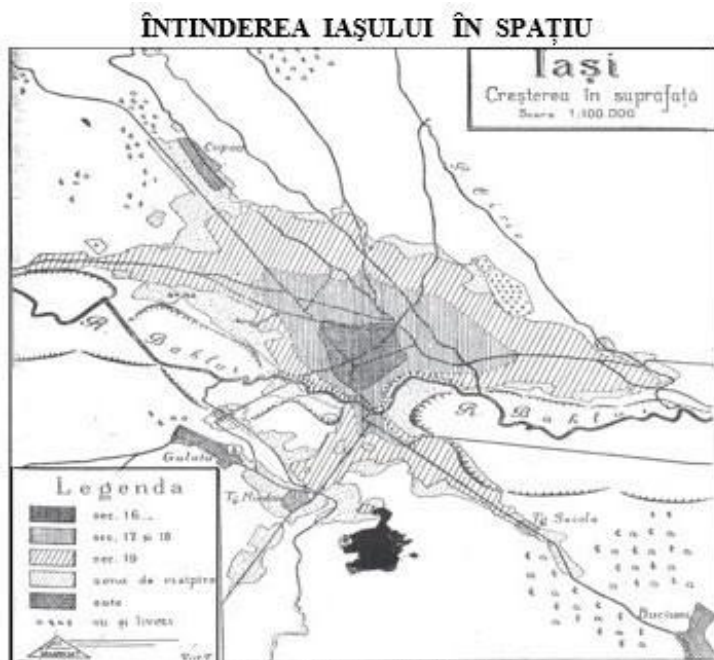
Deși mobilitatea demografică și socială din această perioadă este o caracteristică a epocii, nu se poate stabili cu exactitate perioada când au venit în Țările Române *oamenii străini*, expresie folosită, de regulă, în documentele medievale, deoarece, în momentul în care sunt atestați, majoritatea sunt instalați, având o ocupație, cea mai răspândită fiind negoțul.

Alături de unguri, germani, armeni, greci, turci, lipoveni, albanezi, sârbi, bulgari, diversitatea etnică specifică orașului Iași este completată de evrei.

Până în secolul al XVII-lea apar însemnări sporadice, indirecte, despre comunitatea evreilor din Iași.

Primele referiri la atestarea vechimii evreilor în Iași și, prin urmare, a unei comunități, sunt pietrele funerare din primul cimitir evreiesc, situat în Ciurchi, dintre care cea mai veche ar purta data anului 1467, menționată de Iacob Psantir. Se pare că piatra tombală n-a mai existat la începutul secolului al XIX-lea, deoarece cei care scriu

despre istoria evreilor la Iași citează informația lui Iacob Psantir, fără a ilustra sau comenta amintitul epitaf.

Victor Tufescu, *Iași și orașele din N. Moldovei*, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, Chișinău, 1932, p. 1

Între informațiile de la sfârșitul secolului al XVI-lea întâlnim și mențiunea faptului că în timpul răscoalei antiotomane sub Aron Vodă (1595) au fost 19 victime în rândurile populației evreiești.

Începând cu secolul al XVII-lea, un număr semnificativ de refugiați evrei din grupul așkenazilor se stabilesc în Moldova, ca urmare a revoltei cazacilor din Estul Poloniei (Ucraina de astăzi). Totodată, perioada

vederea dezvoltării comerțului în orașele și târgurile moldovenești, dar și pentru crearea unor noi așezări, de regulă târguri. Documentele din această perioadă oferă mai des informații despre comunitatea evreilor și despre organizarea acesteia.

Începând cu sec. al XVIII-lea, este vizibilă creșterea numerică și extinderea habitatului comunității evreiești din Iași. Astfel, dacă pe la mijlocul secolului, din datele existente, se poate aproxima un număr de 400 evrei, la începutul secolului următor, numărul acestora ajunge la 2869, iar spre 1820 apar în documente 5765 evrei, dintr-un total de 20830 locuitori ai orașului Iași, ceea ce reprezenta mai mult de un sfert din populația orașului.

Principalele zone urbane din Iași în care pot fi localizați evreii pe parcursul sunt străzile și mahalalele din jurul vechii curți domnești, zone cu un important potențial economic, datorită poziției centrale. Casele lor erau concentrate pe Ulița Târgului de Jos (spre zona esplanadei Teatrului Luceafărul), pe Ulița Hagioaiei (azi, bulevardul Independenței), spre Târgul Făinii (Târgu Cucu), dar și pe Ulița Mare (bulevardul Ștefan cel Mare), Podul Vechi (str. Costache Negri) și mahalaua Broșteni (zona Podu Roș). La începutul sec. al XIX-lea, comunitățile de evrei se extind în zona Muntenimii (pe dealul Copou), dar și în zone mai îndepărtate, precum Tătărași și Ciurchi, situație care este determinată de creșterea rapidă a numărului de evrei stabiliți în oraș.

În mod tradițional, principalele ocupații ale evreilor stabiliți în Iași au fost comerțul și meșteșugurile. Destul de mulți erau implicați în comercializarea produselor alimentare, a băuturilor alcoolice, a mărfurilor de lux sau a materialelor de construcție. Comercianții ambulanz erau desemnați prin termenii care indică produsele vândute: boccegi se ocupau de mărunțișuri

precum pânză, ace sau ață, telalii erau negustorii de haine vechi. Numeroși evrei practica diverse meșteșuguri, fiind croitori, cizmari, tăbăcari, cojocari, ceaprazari, măcelari, brutari, bijutieri, argintari, tinichigii, tâmplari sau zidari. Alte domenii în care activau au fost cămătăria și arendășia.

Conducerea comunității evreiești era asigurată de un rabin, care avea rol religios și de un staroste, cu rol laic, ambii având nevoie de confirmarea domnitorului. După ce obștile evreiești au devenit mai numeroase, a crescut și numărul staroștilor din Iași, la doi sau trei. Unul dintre ei, baș starostele, avea rolul conducător nu doar la nivel local, autoritatea sa impunându-se asupra tuturor comunităților coreligionarilor din Moldova. Staroștii din Iași răspundeau atât de dările evreilor, birul fiind plătit global de întreaga obște, cât și de îndeplinirea poruncilor domnești. În cazul unor persecuții, marii staroști erau cei responsabili de a interveni pe lângă domnie pentru apărarea membrilor comunității.

Pentru coordonarea în plan religios, rabinul conducător de la Iași a fost stabilit drept hahambașa, adică marele rabin al tuturor evreilor din Moldova, sub jurisdicția căruia au intrat și evreii din Țara Românească. Marele rabin avea atribuții sporite, sub jurisdicția lui intrând cauzele de drept civil și religios, precum și toate procesele de natură comercială, toate pricinile judecându-se potrivit legii mozaice. Cei care au deținut funcția de hahambașa s-au bucurat de numeroase privilegii și surse de venit și au stârnit uneori nemulțumiri prin felul în care au profitat de poziția lor importantă.

Sinagogile reprezentau centrul vieții comunității, cele mai vechi și cel mai multe regăsindu-se în zonele tradiționale de locuire ale evreilor. În Târgu Cucului, spre sfârșitul sec. al XVIII-lea, existau 5 sinagogi, între care și

Sinagoga Mare. Cam în aceeași perioadă, concomitent cu creșterea rapidă a numărului de locuitori evrei, au fost înființate sinagogi în alte zone ale orașului, cum sunt cele din Podu Roș. Restricțiile impuse de autorități au vizat fie materialele de construcție permise (în anumite perioade, s-au acceptat doar construcțiile din lemn, nu și din piatră), fie distanța față de lăcașurile de cult creștine. Sinagogile din Iași au fost înființate și patronate în general de evreii bogați, de breslele profesionale și de comunitate.

Alte instituții specifice evreilor sunt școlile confesionale, cele mai numeroase fiind școli elementare. Multe dintre școli funcționau în sinagogi și în case de rugăciuni, sau în imediata apropiere a acestora. Cele mai numeroase erau școlile elementare, în care se învățau silabisirea și citirea cărții de rugăciuni. Mai funcționau și școlile gratuite, denumite Talmud-Tora, care depășeau nivelul elementar și care erau susținute de comunitate. În Iași au existat și școli destinate studierii la un nivel superior a literaturii ebraice și a Talmudului, întemeiate de rabini sau învățați cunoscuți, mulți proveniți din Polonia.

Comunitatea evreilor din Iași a cunoscut, pe parcursul evului mediu, schimbări importante și a reprezentat un factor de creștere economică, prin contribuția la dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului. Individualizați prin religie și prin tradiții, evreii s-au manifestat ca o comunitate dinamică, cu un rol aparte în evoluția orașului Iași.

Bibliografie selectivă:

1. Cernovodeanu, Paul, *O minoritate dinamică în Moldova sec. al XVIII-lea: evreii askhenazi*, în "Revista istorică", serie nouă, tom. XVI, nr.3-4, 2005

2. Rădvan, Laurențiu (coord.), *Iași - oraș al diversității. Categoriile etnice și minorități în secolele XV-XX: aspecte sociale, economice și culturale*, Editura Ars Longa, Iași, 2015

Evreii din Iași în perioada modernă

Prof. dr. Serinela Pintilie,

Colegiul Național Pedagogic "Vasile Lupu", Iași

„Problema evreiască”, istoria evreilor din spațiul românesc constituie teme din ce în ce mai des abordate de istoricii români și străini. Evreii din Moldova proveneau exclusiv din spațiul german, așa numiții așkenazi. La începutul secolului al XV-lea, evreii polonezi au venit în Moldova, mai întâi ca negustori, iar mai apoi s-au stabilit definitiv, însă, abia în secolul al XVIII-lea, evreii s-au așezat în număr mare, fără a fi expuși vexațiunilor. Unii domnitori chiar au încurajat așezarea evreilor pentru popularea unor noi târguri, prin scutirea de dări. De cele mai multe ori și-au păstrat statutul juridic de supuși austrieci. Cu timpul s-au conturat trei categorii distincte, după care erau împărțiți evreii sub aspect juridic: pământeni, hrisoveliții (care treptat vor fi asimilați pământenilor) și sudiții (în mare parte austrieci, *Unterthane*, de unde – considera Iorga – “li vini și porecla de târtani”, după cum mai erau ei numiți de moldoveni), care, din rațiuni fiscale, preferau să-și păstreze supușenia străină, beneficiind de protecție consulară. Statutul juridic de supuși străini le conferea unele avantaje în raport cu evreii pământeni, incluzând și imunități fiscale sau scutiri de taxe vamale.

Din acest motiv, în hrisoavele domnești, evreii mai apăreau ca rufetași, birnici și scutelnici. Numărul membrilor comunității evreilor din Moldova poate fi doar aproximativ. Potrivit lui Radu Rosetti, pe la 1763, în toată Moldova doar în Iași erau suficienți evrei pentru a forma o breaslă. În timpul primului recensământ realizat în

Moldova, în 1802, evreii numărau 12.000 de suflete, iar populația creștină 604.000 (un raport de 2%).

Treptat, populația evreiască a crescut numeric. În acest sens, cea mai importantă sursă rămâne, însă, recensământul din 1859, întocmit sub oblăduirea lui Ion Ionescu de la Brad. Conform acestuia, Iașii erau populați de un număr de 65.745 locuitori, între care erau incluse și cele 7.865 de familii evreiești, ale căror membrii totalizau 31.015 suflete, reprezentând 46 % din locuitorii orașului, proporție care s-a menținut fără semnificative fluctuații până spre Primul Război Mondial.

Iași sec XIX (Carte poștală - pagina de [Facebook Isi \(Istoric Iasi\)](#))

Comunitatea evreilor ieșeni dispunea de o organizare juridică și religioasă proprie. Structurată la începutul secolului al XVIII-lea, „Bresla jidovilor” deținea un statut propriu și privilegii acordate sau întărite de domnie. În fruntea ei, se afla o instituție laică – *Stărostia* – și una religioasă, *Rabinatul*. Și rabinul și starostele erau aleși de adunarea breslașilor, însă ei trebuiau confirmați oficial de domnitor (primul pe o perioadă determinată, celălalt pe viață). Creșterea numerică a populației evreiești determinat alegerea a doi sau trei starosti al

căror lider era numit *Roș-Medina*, iar conducătorul rabinatului ieșean prelua numele turcesc de *Haham-Bașa* (mare rabin). În Moldova, instituția *hahambașiei* s-a legat de numele unei singure familii – Naftulovici. Marele rabin era asimilat dregătorilor statului, putea intra oricând la domnitor, dispunea de cancelarie și însemne proprii. *Hahambașa* din Moldova își exercita autoritatea și asupra evreilor din Muntenia. De altfel, mai multe documente îi confirmă poziția importantă ocupată în societatea românească.

Până la jumătatea veacului al XIX-lea, evreii s-au menținut ca grupare distinctă și nu au încercat să se integreze în societatea românească. Revoluția de la 1848 a creat un context favorabil emancipării evreilor, în timp ce, preajma Unirii de la 1859, problema acordării drepturilor politice și civile populației evreiești nu a găsit rezolvare în ședințele Adunării ad - hoc de la Iași. Mai mult decât atât, unii dintre boierii moldoveni, de altfel firi blajine și tolerante, au avut reacții antievreiești deosebit de puternice în timpul dezbaterilor, în ciuda demersurilor diplomaților francezi de a remedia situația. Perioada amintită poate fi asociată cu o mișcare de emancipare a evreilor în cadrul comunității evreiești din Iași. Ei erau chemați să renunțe la portul lor tradițional polonez, să învețe limba țării și să se integreze în societatea românească. Emanciparea evreilor sau *Hascala* a avut numeroși susținători care purtau numele de *maskili*. În Iași, un astfel de reformator a fost M. Finkelstein. Adepți ai Hascalei au fost și Benjamin Schwarzfeld, Moritz Schwarz și Avram Goldfaden, care s-au ocupat în principal de reformarea învățământului evreiesc din Iași. La Iași, unul dintre „pionierii” organizării școlilor evreiești moderne fost M. Finkelstein, nu întâmplător și un adept convins al *Hascalei*. Școala tradițională evreiască purta numele de

hadarim. Odată cu generația progresiștilor și cultura evreiască a cunoscut o dezvoltare deosebită.

Începând de pe la 1850, evreii au apărut constant în presa scrisă. Printre cei care s-au regăsit în paginile publicațiilor de epocă amintim pe Roneti Roman și Dr. A. Steurman – Rodion (literați), Brănișteanu, Cl. Blumenfeld – Scrutator, M. Sărățeanu (Zelter), Dr. L. Ghelerter, Max Wexler, (publiciști). Ei au creat premisele necesare apariției unei gazete evreiești în 1855, la Iași, „Korot Haitim”. La scurt timp (în 1859) a fost secondată de „Gazeta Română – Evreiască” a lui Feldman, care apărea în idiș și română și aborda, de pe o poziție haskalistă, problemele comunității ieșene. O parte din intelectualii evrei au fost colaboratori constanți ai revistei ieșene „Convorbiri literare” chiar de la primele sale numere (I. Brociner, D. Jurescu., L. Roman, V. Podeanu), iar alții au participat la o parte din ședințele Societății culturale „Junimea” (H. Rheinstein). Ceva mai târziu - în 1878 - a fost înființată Societatea „O'hel Shem”, care era un fel de „Junime literară” evreilor din Iași.

În cazul orașului Iași, evreii locuiau în câteva cartiere predilecte, fără a putea fi numite ghetouri (fenomen complet străin spațiului moldav în perioada modernității). Între acestea amintim Târgul Cucului, unde exista și Sinagoga Mare (datorită vechimii, cel mai important edificiu de cult din Iași) și Podu Roș. Vechile cimitire evreiești se aflau în cartierele Ciurchi și mai târziu în Păcurari (după dezafectarea primului). Meseriile sau profesiunile practicate de evreii din Iași erau din cele mai diverse. În 1774 sunt atestați evrei covrigari și brutari, în 1820 era atestată o breaslă a căciularilor evrei. Ei practicau și meseriile de cărămidari, ceasornicari, caretași, ceaprazari, cizmari, croitori, medici, dogari, butnari, fanaragii, casapi, lăutari, pecetari, pietrari, sticlari

și geamgii, negustori și fabricanți de băuturi spirtoase. În Iași, atelierile și dughenele evreiești erau predominant dispuse pe două mari artere - Ulița Rusească și Ulița Hagioaiei. Conform catagrafiei din 1844, în Iași trăiau 6.168 evrei care prestau activități productive dintre care 2073 erau negustori, 2219 - meșteri și 860 - unii calfe, alții slugi. Pe lângă aceștia, mai existau în Iași, cinci hahami, 30 dascăli, un rabin, un ceauș, șase psalți, un asistent de rabin, patru ciocli și un secretar. În 1851, în orașul Iași activau 1.169 negustori evrei, 1430 meșteșugari, 606 calfe și slugi. În absența burgheziei românești, reprezentată de negustori și comercianți cu „solide contacte în Europa”, evreii, mai ales în Moldova, acolo unde în unele orașe și târguri reprezentau aproape jumătate din numărul de locuitori (așa cum era și cazul Iașilor), au îndeplinit activități specifice acestei categorii sociale.

Epoca modernă nu a avut, din fericire, nimic din „spectaculosul” istoriei contemporane, însă, a fost una determinantă pentru evoluțiile viitoare ale comunității evreiești. Ca și românii, evreii, însuflețiți de „spiritul veacului”, trăiesc acum sub auspiciile modernității. Uneori înțelegi și acceptați, dar, de cele mai multe ori, respinși de o majoritate preocupată de propriile schimbări, evreii s-au exprimat în cadrul comunității lor tradiționale. Au căutat în permanență să-și păstreze nealterate legile și religia, să se integreze ca individualități în societatea românească. Unii au îmbrățișat creștinismul, însă cei mai mulți au rămas adepți convinși a religiei mozaice. Indiferent de natura febrilă a schimbărilor din epocă, imaginea, dezideratele, împlinirile ori eșecurile propriei comunități rămân încă subiecte deschise abordărilor istorice. Este ceea ce am încercat să schițăm în cazul comunității evreimii din Iași, un portret dintr-o lume ce pare astăzi tot mai îndepărtată.

Bibliografie selectivă:

1. Benjamin, Lya, Spielman, M., Stanciu, S. *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, II, 2, Ed. Hasefer, București, 1990;
2. Halevy, Dr. M.A., *Comunitățile evreilor din Iași și București*, I, Ed. Institutului de Istorie Evreo-Română, București, 1931,
3. Iancu, Carol, *Evreii din România (1866 – 1919). De la excludere la emancipare*, Ed. Hasefer, București, 1996;
4. Iorga, N., *Istoria Evreilor în Țerile noastre*, Extras din AARMSI, S. II, T. XXXVI, București, 1913;
5. Kara, I., *Contribuții la istoria obștii evreilor din Iași*, Ed. Hasefer, București, 1997;
6. Kuller, Hary, *Opt studii despre istoria evreilor din România*, Ed. Hasefer, București, 1997;
7. *O istorie a evreilor din România în date*, vol. I, De la începuturi, până la 1919, Ed. Hasefer, București, 2000;
8. Neumann, V., *Istoria evreilor din România. Studii documentare și teoretice*, Ed. Amarcod, Timișoara, 1996;
9. Schwarzfeld, Wilhelm, *Cercetări epigrafice, în Evreii din România în texte istoriografice. Antologie*, Ed. Hasefer, București, 2002;
10. Verax (Radu Rosetti), *Roumania and the Jews*, Ed. I. V. Socecu, Bucarest, 1904;

Evreii în documente constituționale

De la Regulamentul Organic la Constituția din 1866

Prof. dr. Elvira Rotundu,
Prof. Carmen Tomescu-Stachie,
Colegiul Național „C. Negruzzi” Iași

În secolul al XIX-lea, orașul Iași a avut cea mai numeroasă comunitate evreiască din Moldova. Din punct de vedere demografic, în a doua jumătate a secolului, evreii au ajuns să reprezinte aproape jumătate din populația orașului. Cu excepția unor zone tradiționale de locuire, cum ar fi *Ulițele Târgului de Jos și Hagioaiei, Târgul Cucului și Podul Roșu*, ei s-au stabilit și în alte mahalale ale orașului și, mai ales, pe străzi cu vad comercial. Contribuția lor la economia urbană a fost substanțială, astfel că în unele ramuri comerciale și meșteșugărești ei dețineau prevalența. Târgul Cucului era considerat ca un *”oraș în oraș”*, în care lumea era atrasă de *”negustorii evrei care ieșeau în fața magazinului pe care îl aveau și atrăgeau clienții [...]”, iar numărul impresionant de sinagogi și școli făceau din Târgu Cucu un veritabil centru cultural”*.

Regulamentele Organice au modificat starea juridică a evreilor din Principate, întrucât „necreștinii” nu mai beneficiau de drepturile civice și politice ale pământenilor. Prin această prevedere regulamentară, evreii, chiar și aceia care mai înainte se bucuraseră de indigenat, intrau automat în categoria „străinilor”. De asemenea, Regulamentul Organic a introdus interdicția pentru locuitorii evrei de a poseda și lucra pământ în Principate.

Articolul 94 din Regulamentul Organic al Moldovei, introdus în 1832, prevedea: *”Este netăgăduit*

că jidovii ce sânt împrăștiați prin Moldova, al căror număr crește din zi în zi și cea mai mare parte din ei trăiesc cu vătămarea interesurilor pământenilor, folosindu-să de toate mijloacele spiculațiilor cu scăderea industriei și fericirii obștești. Spre vindecarea, încât să poate, a aceștii neîncuviințării, comisiile vor însămna în foaia înscrierii: starea și meșteșugul fieșcăruia jidov, pentru că acei ce nu vor avea vreo stare sau meșteșug și carii, fără a urma vreun meșteșug folositori, ar trăi fără căpătâi, să fie depărtați din țară și nici alții asemenea să nu mai poată intra în Moldova.” Drept urmare, autoritățile locale aveau obligația de a cerceta pe cei lipsiți de acte, pe cei ce nu puteau dovedi că au un domiciliu stabil și o ocupație sigură, pentru a fi îndepărtați din țară.

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10164323815395114&id=275048560113&set=a.10157619224375114>

Deasemenea, Regulamentul Organic a făcut și o reorganizare a comunităților evreiești. Prin articolul 57, comunitățile nu se mai intitulau, ca mai înainte, „breasla jidovilor” sau „breasla ovreilor”, ci „națiunea evreiască”, în acord cu noul ei statut de populație străină. Autoritatea fiscală și juridică a vechilor bresle era anulată. Instituția starostelui sau „hahambașei” era înlocuită cu o comisie de 10 persoane alese de comunitate, denumită epitropie. Șeful spiritual al întregii comunități, Marele rabin, nu mai era nici el numit de domnitor, ci ales de comunitate. După un extras statistic din anul 1832, în Iași, cei mai mulți evrei erau concentrați în cvartalul al II-lea (12.500 de suflete), care cuprindea partea centrală a orașului, cu principalele zone comerciale, și mahalalele de la periferia de sud și sud-est, unde erau principalele căi de legătură cu iarmarocul orașului, spre târgușorul Nicolina, și ieșirea spre Vaslui.

Despre implicarea evreilor în organizarea orașului, Karl Otto Ludwig von Arnim, ajuns la Iași în 1836, povestea că la capătul promenadei de pe un deal mare (Copoul) era *“o grădină publică, un stabiliment foarte cochet, pe care l-a amenajat un evreu din Bamberg. Aici poți găsi răcoritoare de tot felul, iar, în anumite zile, ca urmare a încuviințării date de domnitor poți asculta orchestra sa militară, formată numai din băștinași aflați sub conducerea unui capelmaistru neamț ...”*

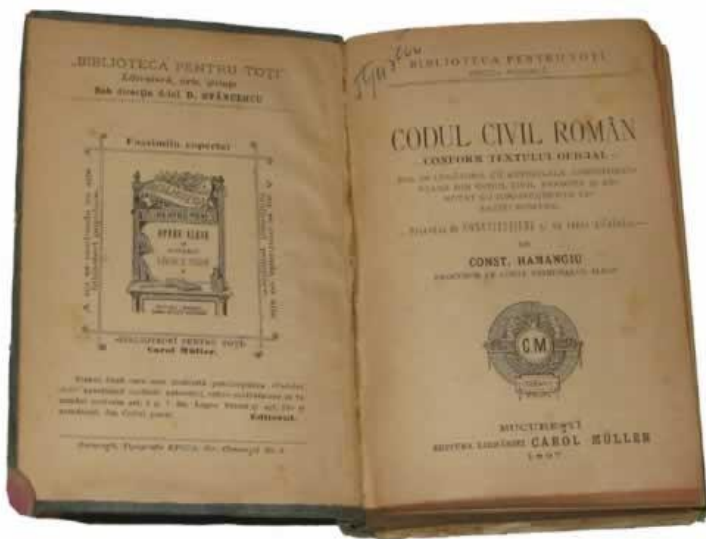
În perioada regulamentară (1832-1856) au fost introduse noi măsuri coercitive la adresa evreilor, și la cererea negustorilor autohtoni îngrijorați de concurența în plan economic, în paralel cu măsuri de limitare a imigrării evreilor în Moldova.

De exemplu, consulul prusac Carl August Kuch îl acuza pe domnitorul Mihail Sturdza că s-a folosit de

legislația restrictivă pentru a-și achita datoriile. Sub pretext că în Moldova se găsesc prea mulți evrei veniți din țări străine, susținea diplomatul, domnitorul a desemnat o comisie care să izgonească din țară pe cei care nu vor putea proba că dispun de un capital de 5000 de piaștri și o purtare ireproșabilă. În aceste condiții, evreii au apelat la bogatul bancher Michel Daniel, cel care îl împrumutase pe domn cu bani și în fața lui, s-au angajat să plătească, treptat, datoriile domnitorului Sturdza, cu dobânzile ce se cuveneau, pentru a-l convinge să renunțe la aplicarea legii.

Revoluția de la 1848 a marcat un moment important în istoria evreilor din spațiul românesc. De exemplu, *Dorințele partidei naționale în Moldova, document elaborat de Mihail Kogălniceanu în 1848 la Cernăuți*, propunea în problema evreilor egalitatea drepturilor civile și politice, respectiv emanciparea graduală a acestora; idee pentru care omul politic a militat și în perioada imediat următoare.

După unirea Principatelor din 1859 prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza la tron, situația evreilor s-a mai îmbunătățit. Codul Civil, elaborat între anii 1862-1864, și intrat în vigoare la 1 decembrie 1865, a avut în reglementarea sa regimul juridic al israeliților. Astfel, art. 16 prevedea: „*Străinul care va voi a se naturaliza în România va fi dator a cere naturalizarea prin suplică către Domn, arătând capitalurile, starea, profesiunea sau meseria pe care le exercită și voința de a-și statornici domiciliul pe teritoriul României. Dacă străinul, după o asemenea cerere, va locui zece ani în țară și dacă prin purtarea și faptele sale va dovedi că este folositor țării [...] Consiliul de stat îi va putea acorda decretul de naturalizare.*”

Prin urmare, în Codul Civil era prevăzută posibilitatea ca evreii născuți în țară sau stabiliți de mai mult de 10 ani să capete drepturi cetățenești, să fie cooptați în posturi publice și să aibă dreptul de a participa, în anumite condiții, la alegerile municipale. Prevederea din Codul Civil nu a produs prea multe efecte, iar după abdicarea lui Cuza a fost abrogată.

Prima lege fundamentală modernă a țării a fost adoptată la 1/13 iulie 1866. În chestiunea naturalizărilor, parlamentarii români au avut în vedere prevederile Convenției din 1858, respectiv art. 6-20 din Codul Civil din 1864. Astfel, articolul 7 din Constituție avea următorul conținut: *„Înșușirea de român se dobândește, se conservă și se pierde potrivit regulilor statornicite prin legile civile. Numai străinii de rituri creștine pot dobândi împământenirea.”* Articolul 8 al legii fundamentale reda modul de obținere a cetățeniei: *„Împământenirea se dă*

de puterea legislativă. Numai împământenirea aseamănă pe străin cu românul pentru exercitarea drepturilor politice”, iar articolul 11 preciza: „Toți străinii aflători pe pământul României se bucură de protecțiunea dată de legi persoanelor și averilor în genere.”

În pofida restricțiilor și pe fondul modernizării culturale, în Iași sunt înființate noi instituții și asociații comunitare, între care se remarcă în privința importanței Spitalul evreiesc și școlile moderne, se înmulțesc sinagogile, apare presa evreiască și se afirmă o pleiadă de intelectuali care nu vor activa doar în plan cultural, economic sau științific, ci se vor implica ferm în lupta pentru câștigarea drepturilor politice ale minorității evreiești.

Bibliografie selectivă:

1. Bulai, Mihai, (coord), *Iași, șapte trasee turistice tematiche. Manual de explorare urbană*, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2018
2. Iacob, Dan Dumitru, *Evreii din Iași în secolul al XIX-lea în Iași – oraș al diversității (categorii etnice și minorități în secolele XV-XX: aspecte sociale, economice și culturale)*, coord. Laurențiu Rădvan, Editura Ars Longa, Iași, 2015
3. Ivănescu, Dumitru, *Evrei și români la mijlocul secolului trecut în Xenopoliana. Buletinul Fundației Academice “A.D. Xenopol”, tom VIII, Iași, 2000*
4. Petridean Rațiu, Flavia Simona, *Antisemitism în arcul constituțional românesc în Polis*. Revistă de științe politice, volum XII, Nr. 1 (43), Serie nouă, Iași, decembrie 2023-februarie 2024

5. Dr. Schwarzfeld, Elias, *Așezămintele evreilor din Moldova în veacul al XVIII-lea și jumătatea veacului al XIX-lea. Studiu istoric în Evreii din România în Texte Istoriografice. Antologie*, Editura Hasefer, București, 2004
6. Dr. Schwarzfeld, Elias, *Evreii din Moldova sub Reglementul Organic. Studiu istoric în Evreii din România în Texte Istoriografice. Antologie*, Editura Hasefer, București, 2004
7. Ciubotaru, Mircea, *Grădini, piețe, case și locuri. Studii ieșene*, Editura Doxologia, Iași, 2021.
8. Foșeneanu, Eleodor, *Istoria Constituțională a României. 1859-1991*, Ediția a II-a revizuită, Humanitas, București, 1998
9. Iancu, Carol, *Evreii din România (1866-1919) de la excludere la emancipare*, ediția a III-a, Editura Hasefer, București, 2009

Școala evreiască în Iașul secolului al XIX-lea

Prof. dr. Maria Rados,

Liceul Teoretic de Informatică „Grigore Moisil” Iași

În prima jumătate a veacului XIX, numărul evreilor stabiliți la Iași a cunoscut o evoluție ascendentă. Potrivit catagrafiei din anul 1845, în Iași existau în jur de 30.890 de evrei. Acest fapt a determinat autoritățile să acorde o atenție sporită școlarizării copiilor evrei. Întrucât învățământul public se confrunta cu numeroase provocări (lipsa școlilor, insuficienta resursă umană calificată, dese reformări ale sistemului etc.), comunitățile evreiești au fost încurajate să întemeieze și să își susțină financiar propriile școli.

Potrivit statisticii publicată de J. A. Vaillant, în anii 1843-1844 la Iași funcționau 12 școli evreiești, cu 653 de elevi și 12 dascăli. Cel mai probabil, școlile respective se aflau în cadrul unor sinagogi sau case de rugăciune. Numărul școlilor a crescut semnificativ în anii următori, de vreme ce în catagrafia din 1851 erau înregistrați peste 150 de dascăli evrei.

Prima școală modernă a fost înființată în anul 1853 prin eforturile fraților Finkelstein. În calitate de președinte al Consiliului de Miniștri de la Iași, Mihail Kogălniceanu a sprijinit la rândul său Epitropia evreilor, în demersul de întemeiere a două școli de băieți, conduse de Ionas Byck, Moses Waldberg, M. S. Goldbaum și dr. Fränkel. Astfel, la 10 august 1860, școala primară israelită din Tg. Cucu își deschidea porțile, împreună cu cea israelito-română de

pe Strada Mare. Într-o statistică a școlilor evreiești din 1867, în Iași sunt menționate 149 de școli israelite, cu 152 de dascăli și 2918 elevi. Majoritatea erau, desigur, școli confesionale.

Accesul la o instrucție elementară în cadrul școlilor confesionale a contribuit la dezvoltarea vieții culturale a comunității evreiești din Iași. O dovadă în acest sens o reprezintă primele tipografii, primele ziare în idiș sau bilingv, primul teatru evreiesc fondat de Abraham Goldfaden și o importantă creație literară.

Bibliografie selectivă:

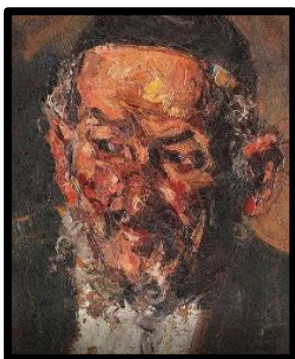
1. Iacob, Dan Dumitru, *Evreii din Iași în secolul al XIX-lea (aspecte demografice, sociale, culturale și urbanistice)*, în volumul „*Iași-oraș al diversității. Categoriile etnice și minorități în secolele XV-XX: aspecte sociale, economice și culturale*” [coordonator Laurențiu Rădvan], Iași, Editura Ars Longa, 2015.
2. Negruți, Ecaterina, *Informații statistice privind casele de rugăciuni și școlile evreiești din Moldova în sec. al XIX-lea*, în „*Cercetări istorice*”, XVI, Iași, 1997
3. Niemirower, I., *Ochire asupra Istoriei Comunității israelite din Iași. Conferință rostită la Toynbee Hall în Iași*, București, Tipografia „Speranța”, 1907.
4. Wachtel Beno Gherner H., *Evreii ieșeni în documente și fapte*, Iași, Tipografia „Opinia”, 1939.

Evreii din Iași în secolul al XX-lea

„Nu sunt vremurile sub om, ci bietul om sub vremuri”.

(Miron Costin)

Prof. Silvana Loghin,
școala Gimnazială „Ionel Teodoreanu”, Iași
Prof. Irina Buțincu,
Colegiul Economic „Virgil Madgearu”, Iași

„Comunitatea nu este altceva decât evreimea la un loc și există oriunde s-a creat o sinagogă, un spital și se află o Talmud Thora. Existența ei devine oficială, de îndată ce stabilește legături cu autoritățile statului.”

(B. Wachtel)

Octav Băncilă,
Portretul unui evreu din Iași (1)

La începutul secolului al XX-lea, evreii reprezentau cea mai numeroasă minoritate din România, în unele orașe mari, precum Iași, ponderea lor fiind apropiată de cea a românilor. Istoria comunității evreiești din Iași se întrepătrunde cu istoria comunității de evrei la nivel național și chiar european. Evenimentele internaționale și naționale care au afectat evoluția acestei comunități și istoria sa în general au avut urmări și asupra istoriei evreilor din Moldova și din Iași. Atitudinile societale cu care s-a confruntat comunitatea în ansamblu de-a lungul timpului

s-au manifestat și față de comunitatea mai restrânsă din zona Moldovei și a Iașilor.

La începutul secolului, pe măsură ce reprezentanți ai comunității evreiești au ocupat locuri tot mai însemnate în structura economică și socială a țării, atitudinea ostilă față de evrei a unei largi părți a societății românești a crescut. Faptul că România era un stat cu un nivel de dezvoltare economică foarte modest în care largi pături sociale de români se aflau într-o stare cumplită de sărăcie nu a făcut decât să agraveze problema și să canalizeze tensiunilor sociale împotriva evreilor înstăriți.

Un exemplu pentru aceasta situație este oferit de Răscoala din 1907. Izbucnită ca urmare a sărăciei cumplite în care trăiau țăranii români, răscoala a dobândit și un caracter antievreiesc, de vreme ce arendașii bogați erau în numeroase cazuri evrei veniți din Imperiul Austro-Ungar. Răscoala izbucnită în județul Botoșani s-a răspândit cu repeziciune și în județul Iași, în localități precum Bivolari, Târgu Frumos, Ruginoasa, Pașcani, fiind nevoie de intervenția armatei pentru restabilirea ordinii. Pentru a liniști răsculații, arendașii evrei au promis țăranilor români că situația lor se va schimba. La Cristești, arendașul Israel Mizis a promis țăranilor că *„le va da pământ la preț și în condițiile pe care le cer ei, iar la Hăznășești, arendașul Beer, amenințat de săteni, le-a transmis acestora că pot să-și împartă toată moșia, după plac”*.

În timpul răscoalei, orașul Iași a fost înconjurat de cavalerie pentru a împiedica pătrunderea țăranilor răsculați în oraș, iar studenții evrei au cerut printr-un manifest încetarea răscoalei. Foarte corect, aceștia observau că: *„Studenții evrei din Iași, adânc mișcați de tristele evenimente care se petrec în acest moment,*

constată cu mâhnire că mișcarea agrară prin care țărănimea își revendică drepturile, și care a găsit ecou în inimile noastre, a luat o întorsătură primejdioasă împotriva populației evreiești. Nu poate fi acuzată întreaga populație evreiască de starea rea a țăranului român, de exploatarea la care e expus, și dacă e vorba de exploatare, aceasta nu e specifică numai arendașilor evrei, ea e caracteristică a tot ce este deținător și exploatare de pământ. Acel care provoacă populația creștină la revolte împotriva evreilor comit o greșală enormă, întrucât prin excese antisemite, aruncă în mizerie nenumărate familii evreiești a căror singură vină e că printre arendași sunt și evrei. Noi, studenții evrei, facem apel către toți cei cu judecată dreaptă de a pune stavilă rățăcirilor de nefast rezultat pentru toată țara.”

Tensiunile dintre cele două comunități au continuat să crească, evreii fiind tot mai nemulțumiți de unele măsuri administrative adoptate de autoritățile centrale și locale cu privire la situația lor. Deplângând ceea ce numea aplicarea unui plan antisemit sau de discriminare rasială, în 1913, Moritz Wachtel, președintele Uniunii Evreilor Pământeni, susținea că „aerul curat de altădată, plin de toleranță, de umanitate și blândețe a fost înlocuit cu unul plin de ură și prigoană”. „Copilul evreului pământean”, spunea Moritz Wachtel „este primit în școlile statului, condiționat”. Autoritățile române au respins aceste acuzații, aducând ca dovadă numărul de copii evrei care au frecventat învățământul primar, secundar și comercial în perioada 1908-1913, în Iași, respectiv 4478. Absența evreilor din clasele Seminarului „Veniamin Costache” și ale Școlilor Normale de Învățători și Învățătoare era explicată formal prin faptul că evreii nu s-ar fi înscris la aceste școli.

În perioada Marelui Război, evreii s-au alăturat românilor în lupta lor națională, contribuind la constituirea României Mari. Încă din anii neutralității, la 6 mai 1915, evreii din cadrul Regimentului 53 Infanterie din Iași depuneau jurământul de credință față de Regele Ferdinand I, serviciul religios fiind oficiat de rabinul Taubes. Pietrele funerare existente în Cimitirul Evreiesc din cartierul Păcurari din Iași stau mărturie participării soldaților evrei la Războiul de Reîntregire Națională.

Cimitirul evreiesc, Iași (2)

De asemenea, mărturiile ale efortului depus în război de evreii din cadrul Comunității din Iași găsim și în presa din perioada interbelică, unde sunt relatate ceremoniile organizate la Templul Beth-Iacob, locul în care se desfășura comemorarea eroilor evrei din timpul

Primului Război Mondial. Cunoscut și ca Templul Neuschotz, după numele celui ce a finanțat construirea lui, baronul evreu Jacob de Neuschotz, Templul se afla pe Ulița Golia nr. 83-85 (în prezent str. Cuza Vodă).

Templul Neushotz (3)

La sfârșitul Primului Război Mondial, orașul Iași avea cea mai mare comunitate de evrei din țară, ajungând să cuprindă în anul 1921 un număr de aproximativ 43.000 de oameni. Din acel an, însă, numărul lor a început să scadă, iar în 1930 evreii reprezentau 34,4% din populația orașului, cu un număr de aproximativ 35.000 de oameni. Pe lângă faptul că a adunat cea mai mare comunitate evreiască din țară (sau poate că tocmai de aceea), în perioada interbelică, orașul Iași a fost și un important centru al antisemitismului românesc.

Astfel, el nu a fost ocolit de tulburările antisemite din anul 1922. În același an apăreau la Iași două

organizații cu caracter antisemit: Asociația Studenților Creștini, președinte Corneliu Zelea Codreanu, și Uniunea Național-Creștină, condusă de A.C.Cuza și de N.C Paulescu. Aceste mișcări aveau ca scop lupta împotriva evreilor și chiar eliminarea lor din societatea românească.

În anul 1922, în mai multe centre universitare din țară, inclusiv la Iași, au avut loc manifestații împotriva studenților evrei. Scopul principal al manifestațiilor a fost exigența aplicării cunoscutului *numerus clausus*, pentru a suprima concurența evreiască în cariera medicală, ca și în alte domenii de activitate. Acțiunile antisemite au continuat la Iași, mai ales după înființarea în 1923 a Ligii Apărării Național Creștine și a Legiunii Arhanghelului Mihail, în 1927. Punctul culminant al antisemitismului a fost, însă, reprezentat de evenimentele din anul 1941, când au avut loc Pogromul de la Iași și deportările în Transnistria.

Masacrul evreilor din timpul celui de-Al Doilea Război Mondial reprezintă, fără îndoială, punctul culminant al antisemitismului mondial. Evreii din România au cunoscut și ei cumplita experiență a Holocaustului, cu deportările în Transnistria, pogromul de la Iași, discriminarea și degradarea prin aplicarea legislației antievreiești. Potrivit Raportului Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului în România, *„autoritățile române poartă principala responsabilitate atât pentru planificarea, cât și pentru punerea în practică a Holocaustului”* în această țară.

După 1945, un număr foarte mare de evrei români a emigrat din România în Israel, Europa de Vest și SUA – aproximativ 380.000. Cei rămași în țară (o minoritate națională din ce în ce mai puțin numeroasă) au fost nevoiți să se integreze noilor realități istorice și sociale, continuând să trăiască ca „bieți oameni sub vremuri”. În

anul 2021, conform recensământului național, mai trăiau în România aproximativ 2400 de evrei, din care numai 133 în Iași. Într-un timp caracterizat de toleranță și colaborare, în care să sperăm că am învățat din greșelile trecutului, comunitatea evreilor din Iași are o viață comunitar-culturală normală, fiind parte integrantă a societății românești.

Bibliografie selectivă:

1. Gherner., H., Wachtel., B., *Evreii ieșeni în documente și fapte*, Tipografia Opinia, Iași, 1939 (sursă foto 2);
2. Johnson, P., *O istorie a evreilor*, Editura Hasefer, București, 1999;
3. Nastasă, L. (ed), *Antisemitismul universitar în România (1919-1939)*, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2011;
4. Nistor, I., *Problema evreiască la începutul secolului al XX-lea*, în Revista ERASMUS, nr. 13/2002, București, Editura Ars Docendi, 2002;
5. Adevărul, nr. 6297, 5 martie 1907;
6. Evenimentul, nr. 219, 26 noiembrie 1913;
7. Mișcarea, nr.105, 23 mai 1920;
8. Mișcarea, nr. 113, 28 mai 1922;
9. Dimineața, nr. 5783, 8 decembrie 1922;
10. <https://www.inshr-ew.ro/holocaustul-in-romania/> , accesat în data de 18.06.2024;
11. <https://www.yadvashem.org/education/other-languages/romanian/educational-materials/iasi-pogrom.html> , accesat în data de 19.06.2024;

12. https://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2023/05/P05_Populatia-rezidenta-dupa-etnie-si-limba-materna-pe-judete ;
13. Octav Băncilă – pictorul răscoalei din 1907 și al evreilor din Iași - Iasi.Travel (sursă foto 1);
14. <https://comunitateaevreiloriasi.ro/traseul-evreesc/cimitirul/> , (sursă foto 2).

Evreii din Pașcani. O scurtă cronică

Prof. Haricleea Mercaș

Colegiul Național „Mihail Sadoveanu” Pașcani

1845

Comunitățile evreiești din Moldova au o istorie îndelungată, marcată de contribuții semnificative la viața economică, socială și culturală a regiunii. De-a lungul secolelor, evreii din Moldova au jucat un rol important în dezvoltarea orașelor și au format comunități prospere și dinamice.

Primele familii evreiești se stabilesc în Pașcani în primele decenii ale secolului XIX. Într-un hrisov din 1845 erau menționate aici 17 familii de evrei. Evoluția și dezvoltarea comunității pe parcursul următorului secol se datorează statutului de târg pe care l-a avut localitatea de timpuriu, dar mai ales construirii căii ferate Lamberg-București și transformării Pașcaniului într-un important nod feroviar.

1870

Stabilirea primelor comunități evreiești în Pașcani a fost urmată de organizarea vieții comunității. Astfel, în 1870, a fost construită o baie rituală, iar doi ani mai târziu a fost organizat cimitirul care se găsește și azi pe Șoseaua Neamțului, s-a construit sinagoga, a fost adus un haham.

1882-1889

În 1882 în Pașcani trăiau 250 de familii evreiești, iar în 1899 numărul acestora ajunsese la 1862. Comunitatea evreiască era așezată de-a lungul a două străzi, Strada Gării și Ulița Mare unde-și construiseră casele ce aveau

un aspect inconfundabil. Spre stradă dădeau ușile mari și ferestrele care se închideau seara cu obloane de lemn. În față se afla prăvălia, iar în spate camerele și anexele gospodărești.

De-a lungul Străzii Gării, pe partea opusă clădirilor aparținând CFR, se înșirau magazine și case: „erau în primul rând multe cârciumi, la Iosub, La Herman. La Weisbuch. La Gottlieb; magazine de coloniale, Iancu S. Marcus, Mati Marcus, Filip Reisman, Moisa Eugen, librăria Haimovici, frizeria Viner, Brutăria Kalman Marcus. În apropierea gării era sinagoga.”¹⁷

Evreii din Pașcani se ocupau cu meșteșugurile și comerțul, iar relațiile cu populația creștină erau în general prietenoase. Activitățile economice erau variate, de la cârciumi și magazine de coloniale până la librării și frizerii. Copiii evrei și români frecventau aceleași școli și se jucau împreună. Mihail Sadoveanu evocă în scrierile sale atmosfera prietenoasă și de înțelegere reciprocă dintre

¹⁷ Dorian (Dori) Brisler, Rumelia Brisler, *Istoria unui steitl evreiesc, Pașcani*, 2002, p.107.

cele două comunități. Datorită Sabatului cei din oraș își potriviseră programul cu evreii. Cum în această zi legea le interzicea să călătorească, unii găseau cele mai ingenioase metode de a-și continua muncă fără a încălca legea. Mihail Sadoveanu îl amintește pe faimosul birjar Farniky din târg care, la ceasul rugăciunii, arunca în fata trăsurii câteva căldări cu apa bine cunoscut fiind faptul că „pe apă legea nu oprește să mergi sâmbăta” și-i putea duce la destinație pe cei ce se urcaseră în trăsura lui.” (Ilustrațiunea din 1930).

Centrul târgului, străbătut de Strada Mare și Ulița Ovreilor, două ulițe paralele, era locuit în special de evrei, aici fiind două sinagogi din cele patru existente în Pașcani la sfârșit de secol al XIX-lea, sinagoga rabinului orășenesc și sinagoga meseriașilor. Pe strada Iconomului, numită mai târziu strada Primăriei, era Sinagoga Mare, catedrala comunității, care era reședința rabinului hasidic.¹⁸

Strada Mare (Strada Carol) începea de la drumul Neamțului și se continua până la intrarea în Vatră: “Pe strada Carol (Stradă Mare) era concentrat comerțul: magazinele fraților Morghenstern, magazinele de încălțăminte Pascaru, Fa’ibis, galanteria lui Zaifer. Grădinița de copii a Doamnei Bran era pe strada Neamțului”. Exista și o tipografie, deținută de frații Haimovici, și o librărie. În Deal se mai afla librăria lui Herman Haimovici iar lângă farmacia lui Dornescu, tot pe Strada Mare era tipografia. Aici se tipăreau chitanțiere, afișe, cărți de vizită, anunțuri de logodnă, nunta și botez, bilete de cinematograf și chiar de teatru. Ziarele, tutunul erau monopolul lui Itic, personaj hâtru, de care lumea-și amintește cu umor, căci acesta se pricepea și la negoț, dar avea și limba ascuțită.

¹⁸ *Ibidem*, p.158.

La colțul dintre Drumul Neamțului și Strada Mare era curtea rabinului Friedman. Pe aceeași stradă se afla în continuare depozitul de cherestea a lui Faier, hahamul Itzhac Moise, școală, fântână cu roata a lui Tilic. Mai departe, spre Vatră, era casa rabinului comunității, Hager. Lângă acesta casa cea nouă și depozitul de vinari a fraților Brisler. Apoi Primăria, într-o casă cu cerdac și începea drumul spre Vatră, cu case frumoase și cu grădini.

1914

În 1914 orașelul a fost lovit de un adevărat dezastru, un incendiu mistuind cea mai mare parte a prăvăliilor și caselor de pe Strada Mare, lăsând cea mai mare parte a evreilor fără adăpost. Un grup de tineri pășcăneni au inițiat atunci o grupare teatrală și, cu două spectacole, Hasia Orfana și Adevărata putere de Iacob Gordin au efectuat un turneu în târgurile și orașele evreiești din Moldova, din încasările căruia a fost finanțată reclădirea Străzii Mari, cu case și prăvălii mai arătoase.¹⁹

Anii '30

Pe la sfârșitul anilor '30 apăruse în Pașcani și

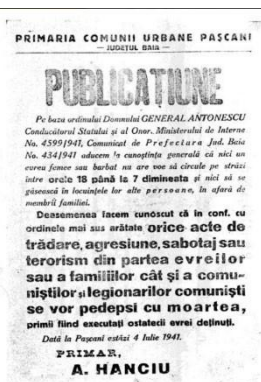
radioul. Pe strada Carol era magazinul de radio Philips al

¹⁹ Ella Rind, *Pașcani. Orașelul care trăiește în inimile noastre*, scrisoare adresată în 5 octombrie 2003 Rumeliei Roren și lui Dorian Brisler, p.03.

lui Iancu Viner și concurența sa radio, Telefunken, a lui Mandi Polac. Cum radioul era ceva rar pe vremea respectivă, cei doi instalaseră megafoane, astfel că lumea care se plimba putea asculta „cutia vorbitoare”. Acesta avea să devină mijlocul prin care veștile, bune sau rele, ajungeau la urechile pășcănenilor în chiar ziua în care aveau loc. De aici aveau să afle aceștia că a izbucnit războiul, de aici au venit ordinele de rechiziții sau de evacuare.

1940-1945

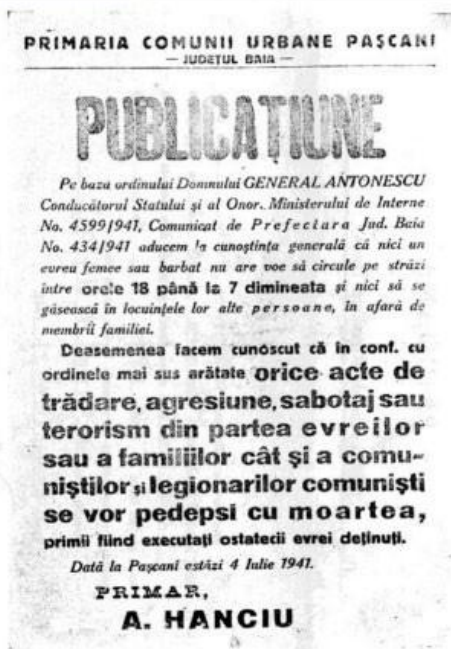
Proclamarea statului național legionar avea să fie urmată destul de repede de „românizarea” vieții economice și publice. Legile aveau să se simtă și în Pașcani, mai ales în condițiile în care o bună parte din populație era formată din populație evreiască. Hambarul lui Herscu Fasolaru a fost desființat, nici un român nedorind să se facă hambaragi, moară lui Moscovici a fost preluată de Bledea, tipografia fraților Haimovici a trecut în proprietatea cârciumarului

Costică Angheluș.

Au urmat și alte restricții, de la confiscarea aparatelor de radio, obligația de a presta muncă obligatorie, până la interdicția de a călători. Călătoriile erau permise doar printr-o autorizație specială. Publicațiunea din 4 iunie 1941 a primarului Hanciu anunța că, din ordinul generalului Ion Antonescu evreii nu aveau voie să circule seară după orele 18 până dimineața la ora șapte. Ulterior li se interzice să meargă la piață în orele

dimineții și sunt obligați să poarte steaua galbenă. Restricțiile impuse evreilor s-au resimțit destul de repede asupra vieții economice, lucru reflectat de ordinul dat de Ministrul Afacerilor interne, prin care solicita prefecturilor să ia măsurile necesare pentru a-i ajuta pe români să „deschidă prăvălii și să suplinească golul lăsat de evrei” și care determinase „stagnarea vieții comerciale la sate, mai ales în Moldova.”²⁰

Pe 12 iunie 1942, 240 bărbații evrei sunt adunați în gară și de aici trimiși la Fălticeni. De aici vor fi duși în Basarabia, la munca silnică, la construcția de șosele și în carierele de piatră din Tighina, Tiraspol sau Calfa. Munca grea și privațiunile la care au fost supuși avea să se dovedească

fatală pentru unii dintre aceștia care nu se vor mai întoarce niciodată acasă.

Dificilă a fost și situația familiilor rămase acasă, mai ales a celor rămase fără „capul familiei”. În urma

²⁰ Ordinul 879/21 ianuarie 1942, DJANI, Fond Pretura Plășii Pașcani, dosar nr. 21/1942, p.2.

bombardamentelor din aprilie 1944, 34 dintre membrii comunității aveau să-și piardă viața. Cei rămași au luat drumul pribegiei refugiindu-se în orașele cu comunități mai mari, unde aveau prieteni sau rude: Fălticeni, Botoșani, Dorohoi, Suceava. După 23 august 1944 unii dintre ei se reîntorc în oraș încercând să-și refacă locuințele distruse. Din cele 293 de familii ce locuiau înainte de război aici mai revin doar 107, cărora li se adaugă alte 27 de familii noi venite din Iași, Lespezi, Podu Iloaiei, Tg. Frumos ce încercau să-și găsească aici un nou cămin. Acesta se va dovedi doar provizoriu.

Perioada postbelică

Crearea statului Israel și instaurarea regimului comunist, schimbarea universului tradițional în care trăiseră până atunci în Pașcani, i-a făcut pe mulți dintre ei să părăsească orașul în valurile din anii '50, apoi în anii '60 și '70. Astăzi nu mai exista evrei în Pașcani, dar asta nu înseamnă că amintirea lor a dispărut pentru totdeauna din acest spațiu. Moștenirea lor culturală și istorică rămâne importantă, sinagogi, cimitire evreiești și alte situri istorice sunt martori ai prezenței evreiești în regiune.

2002

În 2002 în Israel a a fost înființată asociația evreilor originari din Pașcani.

Repere din istoria comunității evreiești din Târgu Frumos.

De la primele mențiuni, spre jumătatea secolului al
XIX-lea²¹

prof. dr. Sergiu-Constantin Enea,
Liceul Teoretic Ion Neculce Tg. Frumos,
Inspectoratul Școlar Județean Iași

Se știe că în afara evreilor pământeni, a căror origine în spațiul românesc este foarte veche, și a celor *hrisovuliți*, stabiliți în Principatele române pe baza unui hrisov domnesc, cu precădere în secolul al XVIII-lea, o altă categorie o constituiau evreii *sudiți*, adică cei aflați sub o protecție străină.

Prima mențiune evreiască la Târgu Frumos datează de la 1755, când sunt amintite două cârciumi evreiești, apoi mențiunile se înmulțesc, probabil și pe fondul pătrunderii străinilor prin deschiderile domnului Grigore Callimachi din perioada 1763-1769. Viața economică a orașului se va anima după 1763, când același domn dă un hrisov prin care făgăduiește tuturor celor ce vor vrea din părți străine să vină să se așeze la Târgu Frumos o seamă de avantaje (anularea bezmenului, timp de șase luni nimeni nu plătea niciun fel de taxe și impozite). După acest imbold, vin numeroși străini care se așează într-un oraș care începe treptat să se transforme, iar negustorii

²¹ Prezentul articol reprezintă o preluare din vocea S. Enea, Evrei, în D. Boghian *et alii*, Monografia orașului Târgu Frumos, Ed. Universității Al. I. Cuza, Iași, 2018, p. 476 și urm., cu mențiunea că, pentru fluenta lecturii, nu am mai atașat și notele de subsol.

greci, armeni, evrei au început să se dezvolte economic. Așadar, primii evrei stabiliți aici erau probabil din categoria celor hrisovuliți, iar stabilirea lor urmărea, la fel ca în întreaga Moldovă, atât creșterea numărului de contribuabili, cât și potențialul pe care acest grup etnic, îl avea în dezvoltarea orașelor și târgurilor, cu deosebire în domeniul meseriilor și al comerțului.

Deoarece documentele elaborate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și primele decenii din secolul al XIX-lea sunt mai degrabă statistice și urmăresc înregistrarea persoanelor ce aveau obligații fiscale, mai ales capii de familie, numărul total al populației poate fi numai aproximat.

Cel mai sugestiv document pentru a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, rămâne catagrafia din 1774, alcătuită în timpul ocupației militare a armatei ruse în Moldova. În acest document, sunt amintite la Târgu Frumos 15 familii, destul de numeroase dacă facem comparații cu alte târguri și orașe: Bârlad – 5 familii, Târgu Ocna – 6 familii, Târgu Neamț – 12 familii, Piatra Neamț și Roman câte 14 familii, dar mai puține ca la Dorohoi – 21 familii, Botoșani – 41 familii, Suceava – 105 familii și Iași 171 familii. Acest document nu conține însă și supușii străini, ceea ce ne face să presupunem că numărul evreilor din aceste localități era în realitate mult mai mare, după cum vor demonstra documentele ulterioare.

În Moldova, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, organizarea comunităților evreiești era puțin încheagată, iar instituțiile centrale ca hahambașa²² și breasla evreilor

²² Haham înseamnă înțelept în ebraică, erudit de seamă, decizor în probleme de cult, denumea pe șeful cultului evreiesc, șef rabinul. Funcția de hahambașa se desființează prin lege în 1834.

aveau un caracter predominant fiscal și administrativ (legături cu autoritățile publice). și la Târgu Frumos a existat la acest final de secol o asociație de înmormântare, care a trebuit să îndeplinească funcții pe care nu le-a avut direct: grija pentru sinagogă, școala, azil, baie și vizitarea bolnavilor. O astfel de asociație este atestată la Târgu Frumos încă din 1774, apoi în 1792, iar aceasta se implică în viața economică a orașului, la fel cum fac și asociațiile similare din Vijița și Piatra Neamț. Statutul asociației de înmormântare (catastihul) din Târgu Frumos a fost alcătuit la 1774 de rabinul Aharon Moșe din Brody și a fost scris de caligraful Iachiel Michel, fiul lui Iosef.

Cea mai importantă sursă de venituri a asociației este vânzarea parcelelor de mormânt; de obicei, avea loc o tocmeală intensă între familia defunctului și starostele asociației. Suma, în general destul de mare, nu putea fi plătită dintr-o dată, iar restul de plată se dădea cu amanet, motiv pentru certuri sau denunțuri.

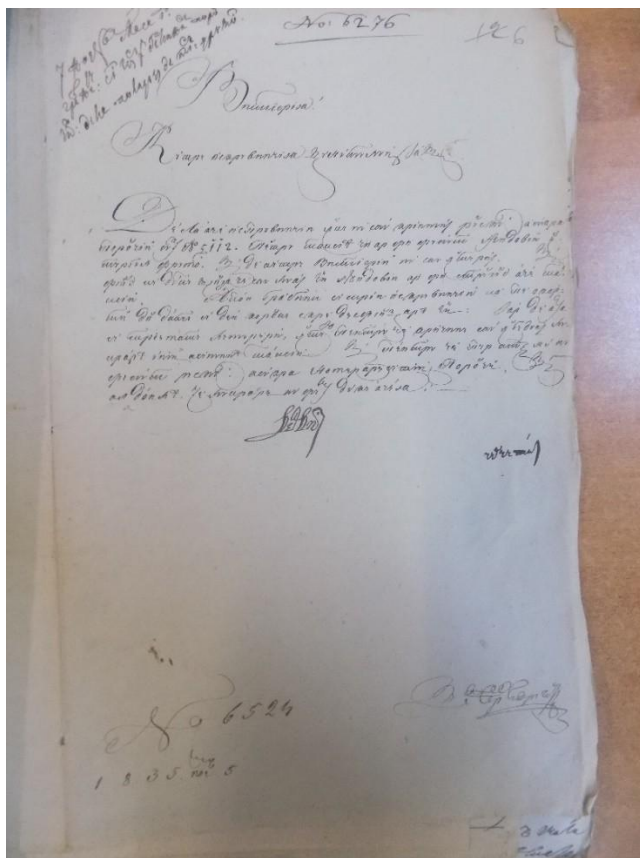
Documentele acestor bresle arată situații diverse, de exemplu asociația din Târgu Frumos rămâne datoare cu o sumă vechiului staroste, iar cel nou ia asupra sa datoria: *și a rămas datoare asociația sfântă eforilor dl. Leib Kaș și cumnatului său dl. Iosef Baraș suma de 535 lei, pe care au plătit-o eforii ce au fost datorat de la Paștele 1832, la Paștele 1833. Deci, trebuia să li se plătească suma de 535 lei bani gheață cu condiția ca dânșii să nu introducă nicio dispoziție nouă fără voia starostelui și a breslei.*

În anul 1844, asociația din Târgu Frumos a refăcut azilul prin colectă publică, iar sumele fixate erau strânse de doi gospodari numiți de către rabin și starostele asociației. În viața comunității din Târgu Frumos, hahambașa și rabinul, ca și familiile lor, jucau un rol

crescând în viața asociației. Hahambașa întârea catastifele și avea ultimul cuvânt în luarea deciziilor, situație similară cu cea a comunității evreiești de la Vijnița. și rabinul de Iași, care era și al întregii provincii, avea un cuvânt greu de spus în viața comunității, așa cum ne arată situația de la Târgu Frumos din 1792, când se implică într-un conflict intern al asociației: *trecând prin Târgu Frumos, au venit la mine unii membri ai frăției de înmormântare și s-au plâns contra eforilor că taie din catastif numele adversarilor lor. Ei au mai arătat unele abuzuri ale eforilor, că înjură. Drept aceea, am hotărât că dacă cineva va tăia numele cuiva fără consimțământul acestuia, el va fi amendat și exclus din asociație, numele său va fi tăiat din catastif, el fiind socotit ca străin de asociație. Drept care am iscălit azi luni 12 Kislev 5553 (26 noiembrie 1792), Naftuli, rabin al obștii Iași și al provinciei.*

Cunoaștem și câteva nume ale conducătorilor asociației de la Târgu Frumos: pe la 1833, staroste era Iosef, fiul lui Naftuli, apoi pentru cinci ani ןvi, fiul lui Israel Iekutiel, apoi Zusman, fiul lui Cherșon a fost de patru ori staroste. Pe lângă onoruri, starostia aducea și foloase materiale sau alte avantaje. În catastiful asociației de la Târgu Frumos se prevedea că starostele nu poate primi pe nimeni în asociație fără aprobarea asociației și nici nu-l poate înscrie în catastif (1832). Un staroste era ales prin tragere la sorți pe timp de un an, dar de cele mai multe ori el era reales, însă putea fi scos din funcție și în timpul mandatului, cum s-a întâmplat în 1779, când vechiul staroste a fost înlocuit pentru șase luni cu Israel, fiul lui Isakov, dar acesta deja avea experiență, pentru că mai fusese ales staroste și în 1794.

În lucrările catagrafice din prima jumătate a secolului al XIX-lea, sunt amintiți numai capii de familie, cei care erau supuși taxelor, fără a se specifica numărul membrilor familiilor, așa încât mărimea comunității evreiești se poate numai bănuî.

Instrucțiuni date de Vistierie pentru înființarea dărilor datorate de evreii din Târgu Frumos (slavonă), în Arhivele Naționale Iași, Fond Secretariatul de Stat, 1681-1835, f. 6

În Catagrafia fiscală a Moldovei din anul 1820 sunt amintiți la Târgu Frumos 97 de jidovi hrisovoliți (clasă de contribuabili, negustori, patentati sau privilegiați), din care 15 frunțași, 35 mijlocași și 47 coadă, la care se adaugă doi jidovi suditi (adică aflați sub jurisdicție străină). În Catagrafia din 1831 sunt amintite pentru anul 1829 - 60 de familii de evrei la Târgu Frumos, la un total de case de 290 cât avea orașul în acel moment.

La 7 septembrie 1823, un anume Niță, *jâdov din Târgu Frumos*, vinde hatmanului Gheorghe Buhuș cu 400 de lei niște orz pentru tainaturile ostășești (porții zilnice), după contractul pe care îl semnează cu vornicul Ștefan Roș.

În încheiere, mai amintim că populația orașului la 1859-1860 era de 4062 persoane, din care jidovi pământeni erau 1237 persoane (316 capi de familie, 921 membri)²³, ceea ce însemna 30,4% din populația totală, deci aproape o treime din totalul populației, deja o forță deosebită pentru această comunitate.

²³ Din cei 316 capi de familie, 294 sunt bărbați (258 însurați, 26 burlaci, zece văduvi) și 22 femei văduve. Structura pe sex a membrilor, arată că 589 sunt bărbați și 648 femei.

ANTISEMITISMUL

Pogromul de la Iași

Prof. dr. Eliza Ilie,
Colegiul Economic Administrativ Iași
Inspectoratul Școlar Județean Iași

„Duminica aceea...”

Expresia de mai sus a rămas în memoria colectivă a minorității evreiești din Iași cu privire la tragicele asasinat în masă petrecute pe străzile Iașului și în trenurile morții din 27-30 iunie 1941. Termenul de *pogrom* provine din limbile slave semnificând o descărcare rapidă de ură și agresivitate din partea comunității locale asupra populației evreiești. După multe decenii în care aspecte ale Pogromului de la Iași au fost trecute sub tăcere, fiind comemorate doar de urmașii victimelor, ultimele cercetări, care includ și studiul arhivelor locale, aruncă o lumină mai clară asupra evenimentelor. Elementele de violență au fost declanșate de către reprezentanți ai instituțiilor statului sprijiniți și de germani. Inflamarea antisemitismului era legată de o întregă zvonistică accelerată în preajma debutului operațiunii Barbarossa, ce are în centru tema iudeo-bolșevismului, precum și acuzația falsă cum că evreii ar semnaliza prin mijloace specifice raidurile avioanelor sovietice ce bombardau orașul în zilele de 24 și 26 iunie.

Că acțiunile au avut caracterul unor genociduri premeditate o dovedește și faptul că în cimitirul evreiesc din Păcurari, gropile comune au început să fie săpate încă din 20 iunie. Acte de violență spontană au continuat pe tot parcursul perioade, însă momentul de vârf al violențelor publice îl reprezintă ziua de 29 iunie. Evreii erau scoși din casele lor, bătuți și apoi grupați în

coloane cu mainile în sus, răniți și plini de sânge. Au fost încolonați și mânați cu patul puștii spre chestura poliției, iar la cel mai mic semn de împotrivire erau asasinați. Experiențele trăite în noaptea aceea sunt relatate de către supraviețuitori: *„La poarta Chesturii un cordon format din soldați români, nemți și civili, inarmați cu arme și cu drugi de fier ne luau tot ce aveam de valoare asupra noastră... apoi au început loviturile cu drugii de fier, baionetele lovindu-ne în cap cu o sălbăticie nemaivăzută (...) Pe pământ zăceau o mulțime de oameni cu ochii scoși, înțepați cu baioneta, mâini și picioare rupte, cadavre unul peste altul”*²⁴.

Trenurile morții aveau unul 33, iar altul 39 de vagoane cu peste 5.000 de „pasageri” Unul dintre acestea, după numeroase întoarceri și opriri a ajuns în gara din Roman, ca apoi să se întoarcă spre Târgu Frumos. În condițiile unei călduri infernale, cu gurile de aerisire astupate și bătute în cuie, oamenii mureau pe capete în chinuri groaznice. Unii au înnebunit înainte de a-și pierde cunoștința, alții au declanșat isterie în masă. Dacă încercau să se apropie de una din crăpăturile dintre scânduri, o rafală de gloanțe era declanșată asupra vagoanelor. După 17 ore a fost oprit la Târgu Frumos unde au fost descărcate peste 654 de cadavre (după rapoartele poliției). Au fost îngropați de alți evrei și romei aduși să sape gropile comune de la marginea orașului, după care trenul și-a continuat mersul. Trenul a ajuns la Călărași pe 6 iulie cu 1.011 supraviețuitori din care mulți au decedat în următoarele zile, iar mulți au

²⁴ Radu Ioanid, Pogromul de la Iași, ediție îngrijită de Elisabeth Ungureanu. Prefață de Alexandru Florian, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România “Elie Wiesel”, Polirom, 2021, p. 59.

rămas pentru câteva săptămâni în acest oraș într-un lagăr improvizat.

Al doilea tren are o istorie mai scurtă, dar la fel de cutremurătoare. A plecat din Iași la șase dimineața iar în ultimul vagon avea dela 80 de cadavre cu evrei împușcați la gara din Iași. A făcut 20 de km în opt ore și în timpul mersului au decedat în medie, cam 100 de oameni din fiecare vagon, victimele fiind îngropate în cimitirul evreiesc din Podu Iloaiei.

Pogromul a stârnit indignarea reprezentanțelor diplomatice din capitalele României, iar pe plan intern autoritățile s-au străduit să îl mușamalizeze, să-i scadă importanța și numărul victimelor, sau să arunce vina exclusiv asupra legionarilor și al armatei germane după 1944. Voalatele condamnări nu au adus însă reparația istorică, iar posteritatea tragicului genocid are ea însăși o istorie care merită a fi povestită. Supraviețuitorii și-au plâns decenii la rand rudele și prietenii, iar astăzi comemorările publice precum „Marșul vieții” inițiat de rabinul Josef Wasserman în 2015 readuc în atenția tinerei generații acest fapt istoric condamnat ca un atentat împotriva vieții însăși.

Antisemitismul modern

Prof. Moshe Groper,

Colaborator la Centrul de Istoria Evreilor și
Ebraistică „Alexandru șafran” din cadrul Facultății de
Istorie a Universității „Al.I. Cuza” Iași,
Consilier al primarului pentru relația cu
comunitățile etnice

*„Întreaga idee a antisemitismului este așa de absurdă
încât e dificil de înțeles cum oamenii pot să creadă în ea.
Dar cred.” - Isaac Asimov, scriitor și biochimist.*

Antisemitismul, definit ca ostilitatea sau prejudecățile împotriva evreilor, are rădăcini adânci în istorie. În timp ce antisemitismul a existat de-a lungul secolelor sub diverse forme, în era modernă el a cunoscut manifestări distincte și complexe, adesea legate de evenimente politice și sociale contemporane.

Antisemitismul modern a început să se contureze în secolul al XIX-lea, în contextul schimbărilor economice, sociale și politice din Europa. Revoluția industrială și transformările sociale au generat anxietăți care au fost adesea proiectate asupra comunității evreiești. În această perioadă au apărut teorii conspiraționiste, precum cea a "Protocoalelor Înțelepților Sionului", un fals document care susținea existența unui complot evreiesc pentru dominația mondială.

Perioada interbelică și ascensiunea nazismului în Germania au adus antisemitismul la un nivel fără precedent, culminând cu Holocaustul. Politicile rasiale naziste au vizat exterminarea evreilor, ducând la moartea a șase milioane de evrei. Holocaustul a fost nu doar un genocid, ci și un simbol al urii extreme față de

evrei, fundamentată pe ideologii rasiste și eugenice. Astfel, putem considera Holocaustul ca punctul culminant al antisemitismului modern.

După al Doilea Război Mondial, antisemitismul a cunoscut o transformare, Holocaustul provocând o condamnare largă a antisemitismului, dar prejudecățile și ura nu au dispărut complet. În deceniile următoare, antisemitismul s-a manifestat prin negarea Holocaustului, teorii conspiraționiste moderne și violențe sporadice.

În prezent, antisemitismul continuă să fie o problemă globală, manifestările moderne pot include antisemitismul on-line, vandalismul și violența, antisemitismul politic dar și negarea și distorsionarea holocaustului

Platformele de social media au devenit vehicule pentru răspândirea urii și a propagandei antisemite. Internetul a devenit un mediu prolific pentru răspândirea urii și a dezinformării, antisemitismul on-line reprezintă o problemă globală gravă care se poate manifesta prin:

- ✓ discursul de ură prin comentarii, postări și imagini care promovează stereotipuri negative despre evrei sau instigă la violență împotriva lor.
- ✓ teorii ale conspirației, alegații nefondate conform cărora evreii controlează finanțele mondiale, media sau guvernele
- ✓ negarea Holocaustului prin afirmații că genocidul evreilor din al Doilea Război Mondial nu a avut loc sau a fost exagerat.
- ✓ membri și simboluri anti-semite, utilizarea de imagini și simboluri cu conotații antisemite pentru a ridiculiza sau denigra evreii.

Unul din factorii care contribuie la antisemitismul on-line este anonimatul deoarece Internetul permite utilizatorilor să se ascundă în spatele anonimatului, facilitând astfel exprimarea liberă a urii fără repercusiuni imediate. De asemenea, rețelele de socializare, platformele sociale sunt medii rapide de propagare a conținutului antisemit, având capacitatea de a ajunge la un public larg în timp scurt. Algoritmii platformelor de social media prioritizează adesea conținutul controversat sau polarizant, ceea ce poate amplifica mesajele de ură.

Impactul antisemitismului on-line poate fi atât psihologic, social cât și din punct de vedere a securității persoanelor. Victimele pot suferi de anxietate, depresie și alte probleme de sănătate mentală. Propagarea antisemitismului on-line poate duce la tensiuni sociale și la normalizarea urii în societate și nu în ultimul rând poate stimula violența fizică împotriva evreilor și a comunităților acestora. Antisemitismul on-line reprezintă o amenințare serioasă care necesită un răspuns coordonat și ferm din partea tuturor actorilor implicați. Doar prin educație, legislație adecvată și colaborare internațională putem spera să reducem și, eventual, să eliminăm această formă de ură din spațiul digital.

Sinagogile și cimitirele evreiești sunt deseori ținte ale atacurilor vandalice. În ultimii ani, au avut loc atacuri armate asupra comunităților evreiești, cum ar fi cel de la sinagoga din Pittsburgh în 2018. Antisemitismul modern, manifestat prin vandalism și violență, reprezintă un fenomen îngrijorător care continuă să afecteze comunitățile evreiești din întreaga lume. Aceste acte de antisemitism includ distrugerea proprietăților evreiești, atacuri fizice și verbale asupra indivizilor evrei și profanarea locurilor de cult și a memorialelor evreiești. Profanarea cimitirelor evreiești și vandalizarea sinagogilor

sunt acte de antisemitism comune. De exemplu, în Franța, au avut loc numeroase atacuri asupra cimitirelor evreiești, cu morminte distruse și simboluri naziste desenate.

Evreii sunt adesea ținta atacurilor fizice și verbale. În Statele Unite, de exemplu, au fost raportate numeroase incidente în care indivizi evrei au fost agresati pe stradă, iar școlile și organizațiile evreiești au fost ținta amenințărilor cu bombă.

Memorialele Holocaustului și alte locuri de importanță istorică evreiască sunt deseori vandalizate, ca o formă de negare a Holocaustului și de răspândire a urii antisemite.

Unele mișcări politice, atât de dreapta, cât și de stânga, au adoptat retorici și atitudini antisemite. În unele cazuri, criticile legitime la adresa politicilor statului Israel sunt folosite ca paravan pentru anti-semitism

Unii politicieni și partide folosesc retorica antisemită pentru a câștiga sprijinul anumitor segmente ale electoratului. Aceasta poate include propagarea stereotipurilor despre evrei ca fiind manipulatori financiari sau conspiraționiști globali. Un exemplu recent este utilizarea teoriei conspirației privind „elita globală” sau „miliardarul evreu” pentru a explica problemele economice și sociale.

Unii lideri politici și publiciști susțin teorii care neagă sau minimalizează Holocaustul, ca formă de antisemitism politic. Aceasta este o încercare de a rescrie istoria pentru a submina legitimitatea durerii și a suferinței evreiești.

Deși criticile legitime la adresa politicilor Israelului sunt acceptabile și necesare, unele critici depășesc limitele discursului politic legitim și devin antisemite. Acestea includ negarea dreptului Israelului de a exista, utilizarea simbolurilor antisemite în critici, sau dublul standard aplicat numai Israelului.

În anumite țări, pot exista politici guvernamentale care marginalizează sau discriminează comunitățile evreiești, fie prin legi care restricționează practicile religioase, fie prin retorica oficială care stigmatizează evreii.

Negarea și distorsionarea Holocaustului reprezintă forme grave ale antisemitismului modern, care au ca scop subminarea adevărului istoric și perpetuarea urii față de evrei. Negarea și distorsionarea acestui genocid constituie o provocare serioasă pentru memoria colectivă și pentru lupta împotriva antisemitismului.

Negarea Holocaustului poate fi motivată de diverși factori, printre care: ideologii antisemite care încercă să convingă că evreii exagerează sau inventează Holocaustul pentru a obține simpatie și avantaje politice, teorii conspiraționiste conform cărora Holocaustul este o conspirație globală orchestrată de evrei pentru a controla lumea și nu în ultimul rând eforturile de a rescrie istoria pentru a exonera regimuri sau indivizi implicați în Holocaust sau pentru a minimaliza crimele comise de aceștia.

Manifestări ale negării și distorsionării Holocaustului include afirmații că Holocaustul nu a avut loc, că numărul victimelor este exagerat, sau că lagărele de exterminare nu au existat. Exemple notabile includ scrierile

revizioniştilor precum David Irving, care a susţinut că nu a existat un plan sistematic pentru exterminarea evreilor.

De asemenea, se afirmară că numărul victimelor a fost mult mai mic decât cel documentat sau că Holocaustul a fost doar un incident izolat în contextul războiului, fără o importanță specială sau se compară Holocaustului cu alte evenimente istorice, pentru a diminua unicitatea și gravitatea sa. De exemplu, unii pot susține că atrocitățile comise de alte regimuri sunt echivalente cu Holocaustul, pentru a relativiza genocidul evreilor.

Impactul negării și distorsionării Holocaustului are consecințe profunde și negative, atât pentru memoria colectivă, cât și pentru comunitățile evreiești și societate în general.

Supraviețuitorii Holocaustului și familiile lor sunt profund afectați de negarea suferinței lor și a pierderilor pe care le-au suferit.

Negarea Holocaustului este adesea folosită pentru a justifica și propaga ura față de evrei, contribuind la perpetuarea stereotipurilor antisemite și la creșterea violenței împotriva evreilor.

Răspândirea dezinformării cu privire la Holocaust compromite educația istorică și poate duce la o societate mai puțin informată și mai vulnerabilă la manipulări ideologice.

Combaterea antisemitismului modern necesită un efort colectiv și susținut. Educația prin programe educaționale pentru combaterea ignoranței și pentru a promova toleranța și înțelegerea reciprocă, legislația prin măsuri din punct de vedere legislative, prin

implementarea și aplicarea unor legi stricte împotriva discursului de ură și a incitării la violență și promovarea dialogului intercomunitar sunt esențiale pentru a contracara ura și prejudecățile. Înțelegerea istoriei și a formelor contemporane de antisemitism este crucială pentru a preveni repetarea greșelilor din trecut și pentru a construi o societate mai justă și mai incluzivă. De asemenea, cooperarea între guverne, ONG-uri și companii tehnologice pentru a dezvolta strategii comune de combatere a urii online.

Bibliografie selectivă:

1. "The Devil That Never Dies: The Rise and Threat of Global Antisemitism" de Daniel Jonah Goldhagen
2. "Antisemitism: A Global History" de Alvin H. Rosenfeld (editor)
3. "Holocaust and Antisemitism: A Short History" de Jocelyn Hellig
4. "Antisemitism and the Internet: The Danger of Online Hate" de Leonard Saxe și Kenneth Stern
5. "The New Antisemitism" de Phyllis Chesler
6. "Global Antisemitism: Selected Incidents Around the World" de U.S. Department of State
7. "Antisemitism în Europe: Implications for U.S. Policy"* de RAND Corporation
8. www.holocaustremembrance.com

EVREI ÎN IAȘI: LOCURI, CASE, OAMENI

Strada Lăpușneanu: Un reper istoric al Iașului

Prof. Haricleea Mercaș

Colegiul Național „Mihail Sadoveanu” Pașcani

Strada Lăpușneanu a fost întotdeauna un punct de referință în istoria Iașului. Cu o istorie ce se întinde pe câteva secole, această stradă a evoluat de la o uliță medievală la un centru vibrant al vieții sociale și economice. Originile ei se întind dincolo de secolul al XVII-lea, când era cunoscută sub numele de Ulița Sârbească. Denumirea actuală, atribuită în jurul anului 1873, este legată de Alexandru Lăpușneanu care, potrivit cronicarului Eftimie, a stabilit capitala Moldovei la Iași în 1564. Înainte de 1800, făcea legătura între Ulița Goliei (actuala stradă Cuza Vodă) și Podul Hagioarei (acum Bd. Independenței). Aceasta trecea pe lângă biserica Mitocul Maicilor și se unea cu Ulița Lipscanilor, extinzându-se până la Sf. Neculai Săracul înspre Copou. Conform planului lui Bayardi ²⁵, strada începea din colțul dughenelor boierului aga Greceanu până la colțul casei boierului Beldiman. ²⁶

²⁵ Giuseppe Bayardi, arhitect italian, a desenat un plan al orașului Iași în timpul domniei lui Mihai Șuțu.

²⁶ N.A Bogdan, *Orașul Iași, Iași*, Editura Junimea, 2008, p.85.

Strada Lăpușneanu-cca 1904 ((Sursa: BCU Iași)

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Ulița Sârbească a fost integrată în Strada Mare, un important ax al vechii capitale, care străbătea orașul din fața Palatului Ocârmuirii până în dealul Copoului. Iașul de atunci avea o înfățișare de oraș occidental, cu o viață luxuoasă, localuri de distracție și vitrine bogate, majoritatea de influență franceză. La acea vreme, partea superioară a Uliței Mari era considerată cea mai animată zonă a orașului. Bogată și înzestrată cu mulțime de clădiri elegante și prăvălii, se întindea de la Băcănia Ermacov (înlocuită în zilele noastre de Blocul Amandina) și până în colțul străzii Carol, vegheat odinioară de cochetul palat Jockey-Club, demolat prin 1960.²⁷

Pitorească și cochetă, strada Lăpușneanu găzduia cele mai prestigioase magazine de mărfuri, locante vestite, croitorii și pantofării luxoase pentru dame. Magazinele și prăvăliile erau recunoscute pentru calitatea produselor și serviciilor oferite, atrăgând atât

²⁷ Nicolae Leon, *Amintiri*, Editura Cartea Românească., 1933, p.37.

localnici, cât și vizitatori. **1916- Berăria Bragadiru** (sursa BCU Cluj-Napoca)

Atmosfera străzii era animată de tinerii din oraș, care se plimbau pe caldarâmul neted, admirând vitrinele magazinelor și participând la diverse spectacole în grădinile de vară. Străzii, loc de plimbare duminicală și de întâlnire al tinerilor, de-a lungul căreia se înșirau vestite magazine și ispititoare locante cu podiumuri pentru spectacole, i se mai zicea Strada Veseliei sau Strada Muzicii.

Parcurgând drumul dinspre Piață Unirii, de-a lungul Străzii Lăpușneanu, privirea se oprea asupra Hotelului Traian. În continuare se întindea casa Eleni Pastia, înlocuită astăzi de de Grădina restaurantului de vară. Aici a fost ghereta fotografului Ioan Heck care prin 1857 a imortalizat figurile deputaților Divanului Ad-hoc. Pe cealaltă parte a străzii se aflau magazinele Ermacov. Urcând strada, după Grădina Primăriei, erau case cu două etaje, care găzduiau prăvălii frumoase și bogate. Pe partea dreaptă se găseau magazine de modă franceză, mult mai luxoase decât cele ale nemțoaicelor din fața lui Miculi (actualul Restaurant „Select”). Apoi urma o cofetărie („Tuffli-Georges”), iar la etaj era

cabinetul renumitului dentist Cazaban, de origine franceză. După aceea, erau câteva dughene evreiești, urmate de Farmacia Konya, situată la colțul cu strada I.C. Brătianu (D.C. Moruzi).

Pe partea stângă a străzii, pornind tot din dreptul Grădinii Primăriei, se afla „Grand Cafe de Paris”, deținută de Mr. Ernest Girardin, fost chef de bucătărie la cucoana Marghiolița Rosetti-Roznovanu. Localul avea două mese de biliard, canapele de catifea roșie și mese cu blat de marmură. Apoi urma un magazin de modă și lenjerie, deținut de surorile și nepoatele doamnei Malvina Girardin, de origine bavareză. Mai departe, se găsea magazinul unui alt comerciant francez, Monsieur Sesquez, urmat de prăvălia pălărierului Delpuech, de Gally (concurenții lui Gally), frizerul Petit și o cofetărie elvețiană. Paul și Constantin Petit aveau și o parfumerie. În continuare, erau diverse dughene evreiești care vindeau hămurării, băcănii și mărunțișuri, până la colțul Uliței Mari, unde se aflau mai multe cârciumi modeste.²⁸

Mihail Sadoveanu a descris atmosfera străzii Lăpușneanu în timpul Marelui Război, evidențiind agitația și eleganța specifică locului: „*În strada Lăpușneanu, o stradă îngustă, cotită și scurtă*” era „*un viermăt ...de lume... Erau mai ales foarte multe femei tinere, în toalete elegante și vii. În jurul lor foiau ofițeri cu dolmane și tineri cu fețele rase, în corecte straie englezești – paltoane largi și pantaloni cu dungă și manșetă... Era întreg Bucureștiul aici, toată Calea Victoriei, vioaie și veselă, murmurând, salutând, observându-se pe sub gene încondeiate și prin monocluri cu luciri ciudate*”. *Strada Lăpușneanu era o oază din alte vremuri, „era numai o expoziție de haine,*

²⁸ Sorin Iftimi, *Strada Lăpușneanu Iași . Memoria monumentelor*, Iași, Editura Palatul Culturii, 2015. p. 28.

zâmbetele și frumuseți... Automobilele treceau încolo și încoace".²⁹ Strada era un centru al modei și al socializării, unde trecătorii, îmbrăcați în haine elegante, se întâlneau și se observau reciproc, recreând un colț din Calea Victoriei din București.

În prezent, strada Lăpușneanu reprezintă mai mult o amintire, un loc cu o puternică semnificație afectivă pentru ieșenii pasionați de istoria orașului lor, simbolizând un punct de convergență între trecut și prezent. Deși multe dintre clădirile și structurile originale au dispărut, fie în urma distrugerilor provocate de al Doilea Război Mondial, fie din cauza proiectelor de sistematizare a orașului din anii '80, memoria afectivă a locuitorilor păstrează vie atmosfera și importanța acestui loc.

[\(https://www.facebook.com/laiasi.ro/posts/strada-%C4%83pu%C5%9Fneanu-ia%C5%9Fi-februarie-2020-laiasi-wwwlaiasiroiiasi-laiasi/621822688601354/\)](https://www.facebook.com/laiasi.ro/posts/strada-%C4%83pu%C5%9Fneanu-ia%C5%9Fi-februarie-2020-laiasi-wwwlaiasiroiiasi-laiasi/621822688601354/)

²⁹ Mihail Sadoveanu, *Strada Lăpușneanu – Cronică din 1917, Iași, 1921*, p.75.

Strada Cuza Vodă: stradă negustorească

Prof. Mădălina Bunduc

Colegiul Național „Emil Racoviță” Iași

Ulița Golia (astăzi, Cuza Vodă), numită astfel după vechea mănăstire, avea prestigiul unei străzi comerciale, cu numeroase prăvălii, situate la parterul unor case locuite doar la etaj. Arhitectura unora dintre acestea amintește de stilul Art Nouveau, cu decorațiuni specifice. Printre puținele clădiri cu două etaje era și cea numită Casa Băncii, care, „Într-o vreme [...] a adăpostit cea mai faimoasă librărie a târgului de atunci, Librăria Junimea [...] tixită cu felurite cărți aduse cu poștalionul de la Paris.”³⁰

<https://imageromania.ro/produs/iasi-strada-cuza-voda-3/>

³⁰ <https://ziare.com/cultura/documentar/file-din-istoria-iasiului-vechea-ulita-golia-i-documentar-1153064>

Având trotuare înguste și străbătută de linii de tramvai, vechea uliță a Goliei era locul unde ieșenii găseau aproape orice doreau pentru ei și membrii familiei lor sau pentru nevoile gospodăriei, unde meșteri de tot felul, cârciumari și alți negustori, români, evrei sau de altă naționalitate, conviețuiau în înțelegere. Comercianții evrei dețineau aici numeroase magazine de încălțăminte și haine, anticariate, croitorii ș.a. Rudolf Șuțu surprindea această diversitate, afirmând că „în strada Golia, astăzi Cuza Vodă, erau: casele Neuschotz, fotograficul Nestor Heck, Haig hamurarul, pălărierul Hochman, Mendel Printz croitorul, dugheana bătrânului Braunstein, iar în colț la Traian, unde astăzi sunt casele Motăș, erau vestitele bolți și stâlpii cei care de-abia așteptau să cadă, cu vestitul crâșmar Gherșin Horn.”³¹

<https://iasi.travel/ro/stories/strada-cuza-voda/>

Vechea uliță a Goliei a fost și martora unor evenimente triste, atunci când, în iunie 1941, cu fețele la perete, mulți evrei au fost împușcați. Câțiva ani mai târziu, în timpul bombardamentelor din 1944, unele dintre

³¹ Rudolf Șuțu, Iașii de odinioară, Editura Corint, 2015, p. 306

clădirile de altădată au dispărut, pentru ca, după 1948, părăsirea oraşului Iaşi de către multe familii evreieşti, care au migrat în noul stat creat, Israel, a dus la degradarea vechilor imobile situate pe această stradă.

Sinagoga Mare din Iași

Prof. dr. Mihaela Hendreș
Colegiul Național „Emil Racoviță” Iași

Sinagoga Mare din Iași, considerată cel mai vechi lăcaș de cult mozaic din România, a fost inclusă în anul 2004 în *Lista Monumentelor Istorice din România* ³². Sinagoga a reprezentat nucleul unei comunități evreiești importante, care, la începutul secolului al XX-lea, avea aproximativ 50 000 de membri și care își începuse istoria

Data exactă a ridicării sinagogii este incertă, după unele surse aceasta fiind 1657 sau 1658 ³³, rabinul Natan Natahanover, o figură emblematică a comunității europene mozaice din acele vremuri, insistând ca edificiul să fie finalizat în anii 1670-1671. Alte surse afirmă că sinagoga ar fi fost ridicată treptat, în perioada 1657-1682, în locul Mănăstirii Aron Vodă, care ar fi existat acolo încă din secolul al XV-lea ³⁴. Este posibil ca pe locul actualei sinagogi să fi existat un lăcaș de cult din lemn. Pe peretele vestic al monumentului se află o inscripție referitoare la o posibilă renovare în 1762 sau 1763, rezidirea ei realizându-se în 1823, după ce fusese distrusă

³² https://monumenteiasi.ro/monument_de_arhitectura.php?id=727, ultima accesare 14.06.2024 .

³³ Kara Ițic, *Contribuții la istoria obștii evreilor din Iași*, București, Hasefer, 1997, p. 78.

³⁴ Bădărău, Dan, Caproșu, Ioan, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2007, p. 391.

de un incendiu cu un an înainte ³⁵. Forma actuală a sinagogii datează de atunci, fiind renovată ulterior în 1914, 1924-1925, după Al Doilea Război Mondial și după cutremurul din 1977. Ultima restaurare a fost finalizată în anul 2018.

Din punct de vedere arhitectonic, Sinagoga Mare din Iași îmbină elemente caracteristice ritului sefard și

celui așkenad, similar și altor clădiri de cult mozaic din Boemia, Polonia sau Rusia. Lăcașul de cult este construit în totalitate din piatră și cărămidă, având ziduri cu grosimea de un metru. Edificiul măsoară 22 de metri în înălțime, dar cota zero este cu un metru mai jos ca solul (motivul ar fi că nu era permis ca un alt lăcaș

de cult să fie mai înalt ca Mitropolia, dar că trebuia să fie cea mai înaltă clădire din cartier, potrivit tradiției mozaice). Templul mozaic este o construcție cu forma exterioară a unei nave paralelipipedice, acoperită cu o șarpantă în două ape laterale și una posterioară, având deasupra, în partea de vest, o cupolă aproximativ semisferică cu Steaua lui David în vârf. Accesul în sinagogă se face printr-o ușă situată în partea dreaptă a zidului sudic, coborând trei trepte masive, din lespezi de piatră. Compartimentarea interioară a sinagogii constă într-o tindă de intrare, asimilată pridvorului de la bisericile

³⁵ *Ibidem*, p. 390.

ortodoxe, și nava propriu-zisă, separată printr-un zid în care se află dispusă central ușa cu boltă, ce comunică cu nava. Tinda a fost despărțită la rândul ei printr-un zid subțire, în două încăperi, cea din spate fiind mai mică. Altarul (*misrah*) este confecționat din lemn sculptat și aurit și este despărțit de restul sălii printr-un grilaj de fier. Cupola și etajul de peste Galeria pentru Femei au fost adăugate mai târziu.

În fața Sinagogii Mari a fost inaugurat în anul 1976 un obelisc ridicat în memoria victimelor Pogromului de la Iași din iunie 1941.

Fotografiile au fost realizate de elevi în cadrul proiectului TOLI „Clipele scrise cu lumină”, derulat în CNER în 2021

Palatul Neuschotz

Complexul Select

Prof. Elena-Valerica Panaite
Liceul Teoretic „Miron Costin” Iași

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=12835320>

Jacob de Neuschotz (1817-1888) a fost un respectat și influent bancher ieșean de origine evreiască și un mare filantrop al vremii sale. A construit una dintre cele mai cunoscute clădiri ale orașului: Hotelul Select (fost Palatul Neuschotz). Numele lui este legat și de muzeul Sadoveanu (fosta Vilă „Mon repos”, din Copou) în care își petrecea verile împreună cu familia.

Palatul Neuschotz a fost ridicat după mijlocul secolului al XIX-lea într-un stil arhitectural eclectic, care

îmbină elemente tradiționale românești cu influențe din Austria și Franța.

<https://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/casa-de-banca-neuschotz-fosta-administratie-financiara-astazi-hotel-select--113766.html>

Clădirea declarată monument istoric (cod IS-II-m-B-03838) are două laturi perpendiculare, una pe strada Cuza vodă și una pe Strada 14 Decembrie 1989. Pe latura de pe Cuza Vodă există un gang, care permite accesul în curtea interioară. Colțul clădirii este proiectat într-o formă rotunjită, iar la nivelul acoperișului există un grup statuar antropomorf.

Palatul are un parter înalt și un etaj mansardat. Ferestrele de la parter sunt mari cu partea superioară arcuită și sunt încadrate de chenare decorative largi. Ferestrele de la etaj sunt mai mici, dar bogat decorate cu diverse forme geometrice și vegetale.

Clădirea, restaurată în perioada contemporană, se remarcă prin contrastul puternic al culorilor. Pereții sunt

colorați în roz-zmeură, cadranele ferestrelor sunt realizate din ipsos, în relief, și sunt vopsite în alb, iar acoperișul este metalic brun.

<http://www.monumenteromania.ro/index.php/monumente/detalii/ro/Palatul%20Neuschtz%20azi%20Restaurant%20Select/12483>

Bancherul Neuschtz avea un titlu de baron austriac și fusese onorat cu cele mai înalte distincții românești și străine ale vremii: titlul de "von" de la împăratul Wilhelm al Germaniei cel de cavaler al ordinului „Franz-Iosef” de la împăratul Franz Iosef al Austro-Ungariei, cavaler al Ordinului "Steaua României" și ordinul "Coroana României" de la regele Carol I al României, ordinul "Takova" de la regele Milan al Serbiei.

La Iași, el a înființat „Societatea de asigurări România” împreună cu Dimitrie Cozadini, a amenajat un hotel pe Strada Mare (bulevardul Ștefan cel Mare), a fondat un orfelinat pentru băieți evrei și a făcut numeroase acte de caritate. În 1865 a construit în curtea interioară a caselor sale Templul "Beth-Iacob", lăcaș de rugăciune mozaic-reformat. Templul a fost distrus ca urmare a bombardamentelor din 1944.

Palatul Neuschotz a fost vândut în 1910 Administrației Financiare. Apoi, o vreme au funcționat aici magazine. În perioada postbelică imaginea clădirii se asociază cu aceea a hotelului Select, un reper important din centrul orașului.

Palatul Braunstein

<https://zilesinopti.ro/locuri/palatul-braunstein/>

Adolf Braunstein, un antreprenor evreu care deținea mai multe magazine pe bulevardul Ștefan cel Mare a încredințat ridicarea clădirii de la nr 2 de pe str. Cuza Vodă nr.2 arhitectului Herman Adelstein/ *Clejan* din Bacău.

Construit între 1914 și 1915 în stil eclectic cu elemente de Art Nouveau, palatul are formă neregulată, fiind compus din două corpuri aliniate la două străzi, cu o zonă semicirculară, care se poate considera ca fiind fațada principală a clădirii, orientată către Piața Unirii. Elementul caracteristic este cupola care acoperă zona de racord, circulară.

Corpul principal al imobilului a fost conceput pentru locuire la etajele superioare, pentru prăvălii la parter și pentru bucătării și spații anexe la subsol.

Iasi Palatul Braunstein
Ed. Libr. SOCEC - Iasi
Nedatata, Necirculata

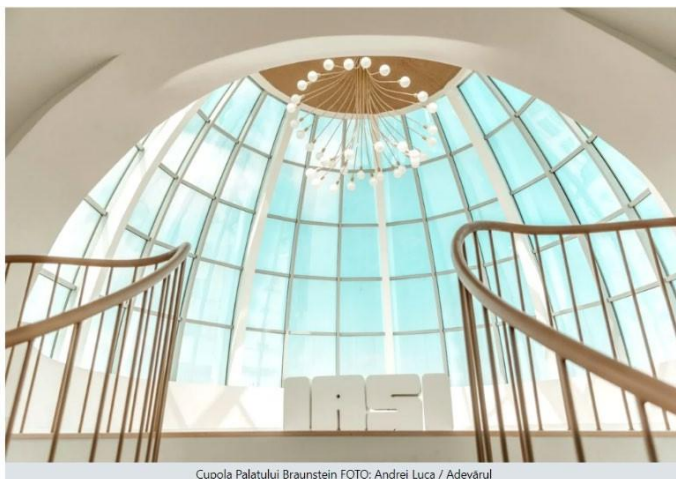

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=388114974900&set=a.388114919900>

De-a lungul timpului, clădirea a avut diverse funcții, printre care hotel, bancă, sediu de partid. În perioada comunistă, clădirea a fost naționalizată, funcționând aici, pentru o perioadă, Magazinul Victoria, apartamentele de la etaj având destinație de locuințe sociale. Apoi, a fost sediul central al CEC-ului, în timp ce rotonda și aripa dinspre strada Ștefan cel Mare au găzduit spații comerciale, iar mai târziu a fost spațiu de expoziție și magazin al Fondului Plastic.

Azi, clădirea se află în proprietatea Primăriei, a fost reabilitată în întregime și este un centru multifuncțional, cu spații expoziționale, săli de conferință și alte facilități.

Este înregistrată ca monument de arhitectură (cod LMI IS-II-m-B-03837), iar cupola a devenit punct de atracție turistică și unul dintre simbolurile orașului.

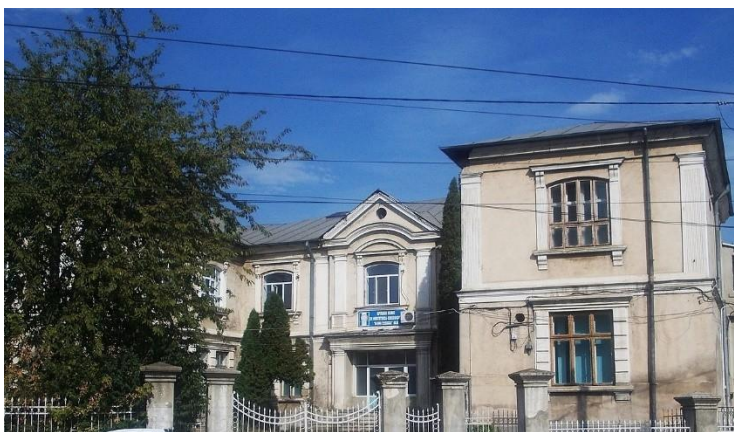

Cupola Palatului Braunstein FOTO: Andrei Luca / Adevărul

<https://adevarul.ro/stiri-locale/iasi/palatul-braunstein-noua-bijuterie-a-iasului-dupa-2159965.html>

Spitalul Israelit

Maternitatea "Elena Doamna"

[https://ro.m.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Spitalul_israelit,_azi_Maternitatea_%22Elena_Doamna%22_\(corp_vec_hi\).JPG](https://ro.m.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Spitalul_israelit,_azi_Maternitatea_%22Elena_Doamna%22_(corp_vec_hi).JPG)

Spitalul Israelit a fost construit în 1841 pe Strada Albă, actuala Elena Doamna. Numit inițial hekdes, a devenit în timp, unul din spitalele puternice din oraș. Din 1878 aici a funcționat și Maternitatea israelită, finanțată din donații, bazată pe munca voluntară a cadrelor medicale, ce îngrijeau anual peste 400 de femei.

Clădirea neoclasică prezintă pilaștri și ancadramente ale ferestrelor. Intrarea, aflată în plan secund, prezintă un fronton triunghiular cu baza atipică semicirculară. Un obelisc din fața spitalului amintește despre trecutul acestei foste instituții evreiești.

Spitalul Israelit a beneficiat de personalitate juridică separată de Comunitatea Evreiască. Atunci când comunitatea a avut dificultăți în a cumpăra terenul Cimitirului Păcurari, întrucât el se afla pe teritoriul unei comune rurale unde evreii nu aveau voie să posede pământ, perimetrul cimitirului a fost cumpărat pe numele Spitalului Israelit.

După 1948, clădirea și anexele spitalului au fost naționalizate. Până în 1974 a funcționat ca spital de copii, iar apoi a devenit Spitalul Clinic de Obstetrică-Ginecologie „Elena Doamna” Iași, luând numele Primei Doamne a României, Elena Cuza. Azi este cunoscută ca Maternitatea „Elena Doamna”.

Sinagoga Merarilor

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=878969410699519&set=pcb.878969620699498>

Sinagoga Merarilor a fost construită în secolul al XIX-lea pe Str. Labirint nr. 17 (astăzi Str. Elena Doamna nr. 13) într-un stil cu influențe neoclasice.

Localizată într-o casă cu etaj, a fost inaugurată în 1869 și aduna la rugăciune vânzătorii și cultivatorii de fructe și legume din Târgul Cucu. La intrare se află un pridvor care are deasupra sa un balcon. Pe fațada vestică se află câte patru ferestre la fiecare nivel și un balcon deasupra pridvorului adăugat de la intrare.

A scăpat de demolările comuniștilor datorită amplasării în spatele unui șir de arbori de tuia. Nefiind văzută de la stradă, a rămas în picioare, fiind folosită ca depozit.

SINAGOGA MERARI

PROF. EMERSON
MUSEO DE HISTORIA

- 1917
- 1920
- 1925
- 1930
- 1935
- 1940
- 1945
- 1950
- 1955
- 1960
- 1965
- 1970
- 1975
- 1980
- 1985
- 1990
- 1995
- 2000
- 2005
- 2010
- 2015
- 2020

RO
Sinagoga a fost inaugurată în 1920, într-o zonă împădurită în orașul din cartierul merariu. Aceasta este cea mai veche sinagogă din țară, fiind construită în stilul clasic. În anul 1920, în orașul din cartierul merariu, în apropierea străzii Ștefan cel Mare, a fost construită o sinagogă în stil clasic. Aceasta este cea mai veche sinagogă din țară, fiind construită în stilul clasic. În anul 1920, în orașul din cartierul merariu, în apropierea străzii Ștefan cel Mare, a fost construită o sinagogă în stil clasic. Aceasta este cea mai veche sinagogă din țară, fiind construită în stilul clasic.

EN
The synagogue was opened in 1920 in an imposing town built from within the Jewish Quarter. Merari is the name of the project in the town of Merari, and all the work and activities of the Jewish community in Merari are organized by the name Merari. In the spirit of the first culture of Merari, in order for it to be established, by some means, in the spirit of the first culture of Merari, in order for it to be established, by some means, in the spirit of the first culture of Merari, in order for it to be established, by some means, in the spirit of the first culture of Merari.

FR
La synagogue a été inaugurée en 1920, dans une maison imposante du quartier juif Merari et le nom d'un projet de Merari, de la loi et activité de la famille des Merari. Le nom a également été attribué aux autres systèmes sociaux, à la suite des relations de Merari et Merari de Merari. Cette synagogue est construite, bâtie à la suite des relations de Merari et Merari de Merari, dans une maison imposante "imposante". Elle a été construite de la direction de Merari et Merari de Merari, dans une maison imposante "imposante". Elle a été construite de la direction de Merari et Merari de Merari, dans une maison imposante "imposante". Elle a été construite de la direction de Merari et Merari de Merari, dans une maison imposante "imposante".

În 2015, după un amplu proces de reabilitare, s-a reinaugurat lăcașul de cult, marcat de o placă comemorativă pe fațada clădirii.

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=878969527366174&set=pcb.878969620699498>

„Casa de la cinci drumuri”

Sediul Comunității Evreilor din Iași

https://ro.wikipedia.org/wiki/Casa_de_la_cinci_drumuri#/media/Fi%C8%99ier:Casa_de_la_cinci_drumuri.jpg

Casa de la cinci drumuri, clădire monument istoric (codul IS-II-m-B-03861), localizată pe Str. Elena Doamna nr. 15, a fost construită în jurul anului 1820 ca locuință de către boierul Luca. Apoi a funcționat ca școală primară, cu sală de gimnastică. În prezent, în această clădire se află sediul Comunității Evreilor din Iași și Restaurantul ritualic evreiesc.

Aici se găsește un muzeu dedicat contribuției evreilor la viața Iașului în care sunt expuse obiecte de cult iudaic și mărturii ale existenței evreilor ieșeni (articole, reviste, fotografii, afișe, cărți etc).

<https://www.alamy.com/jewish-cuisine-dishes-vector-menu-israeli-food-middle-east-jewish-kosher-food-jerusalem-burekas-strudel-and-cholent-with-potatoes-or-carrot-tsimes-image408263501.html>

Comunitatea susține azi un club care coordonează Restaurantul Ritualic, cu mâncăruri koșer, conforme normelor kashrut, corul și o formație de muzică

tradițională. Se implică activ în viața culturală a orașului.

Sinagoga Cismarilor

<https://turistiniasi.blogspot.com/2021/01/sinagogi-in-orasul-iasi.html>

Sinagoga Cismarilor a fost un lăcaș de cult într-o casă construită la începutul secolului al XIX-lea, pe Str. Grigore Ghica Vodă nr 21, care a aparținut membrilor breslei care se ocupa de confecționarea încălțăminte, până în preajma celui de-al Doilea Război Mondial. Ulterior, aici a funcționat un atelier de întreținere și reparații ale aparaturii medicale, anexă a secției „Dr. Ghelester” a Spitalului Universitar de Psihiatrie-Neurologie din Iași, precum și arhiva Poliției. Arhitectura clădirii se remarcă prin intrarea înaltă, flancată de două geamuri curbate, în capătul unor scări semicirculare. Frontonul prezintă o decorațiune înflorată, iar sub cornișa decorată cu mici console se pot observa gemulețe rotunde de iluminare a mansardei.

În prezent, clădirea este în curs de reabilitare.

Spitalul dr. Leon Ghelerter

Centrul de sănătate mintală dr. Ghelerter

<https://iasi.travel/ro/stories/places/fosta-sinagoga-a-cismarilor-si-spitalul-dr-leon-ghelerter/>

În apropierea sinagogii Cismarilor, pe Str. Grigore Ghica Vodă, vizavi de turnul bisericii Barnovschi, doctorul evreu Litman/Leon Ghelerter a înființat în 1937 un spital de copii și o clinică. Aici se ofereau consultații gratuite pentru bolile de plămâni tuturor ieșenilor, indiferent de religie.

Supranumit „doctorul tuturor oamenilor” medicul a luptat toată viața pentru a învinge tuberculoza. A fost și un puternic susținător al idealurilor socialiste în perioada interbelică.

[https://ro.wikipedia.org/wiki/Leon_Ghelerter#/media/Fi%C8%99ier:Dr. Litman Ghelerter \(Moshu' Lu\) 001.jpg](https://ro.wikipedia.org/wiki/Leon_Ghelerter#/media/Fi%C8%99ier:Dr._Litman_Ghelerter_(Moshu'_Lu)_001.jpg)

Clădirea din 1851 prezintă un parter mai scund și un balcon de lemn pe lateral. Este înscrisă în lista monumentelor istorice sub codul IS-II-m-B-03905.

Azi funcționează aici secția Ghelerter a Spitalului de Psihiatrie-Neurochirurgie.

Teatrul „Pomul Verde”

Primul teatru evreiesc din lume

La 19 august 1876, la Iași, artistul și scriitorul Avram Goldfaden (1840-1908) a pus bazele celui dintâi teatru evreiesc profesionist din lume, prezentând un spectacol cu propria sa trupă în grădină de vară „Pomul verde” vizavi de Teatrul Național. Mihai Eminescu, pe atunci gazetar la „Curierul de Jassy”, a participat la reprezentație și a scris la rubrica *Diverse* că „Într-o grădină pe Ulița Mare, s-a deschis un mic teatru de vară în care se joacă în limba evreiască (germană stricată). Trupa venită din Rusia și compusă din vreo 16 inși (toți bărbați) are un repertoriu caracteristic care atinge numai viața casnică și religioasă a evreilor [...]. Despre piese avem puțin de zis - ele nu prezintă vreun mare interes dramatic -, dar jocul actorilor a fost excelent”. Această cronică reprezintă actul de naștere al primului teatru profesionist în limba idiș.

Trupa lui Goldfaden a funcționat ca o pepinieră pentru întreaga scenă a teatrului idiș din lume.

Ieșeanul Joseph Lateiner, dramaturg al teatrului „Pomul Verde”, a emigrat în SUA, unde a înființat în 1902 „The Grand Theatre” New York, prima clădire construită special pentru a fi teatru idiș.

Figure 1.1. Goldfaden in hat with tassel, c.1882. Courtesy of the YIVO Institute for Jewish Research.

Goldfaden a emigrat și el în America, unde a compus și piese în ebraică, pe lângă cele scrise în idiș, devenind astfel și părintele teatrului ebraic. A murit în 1908, iar New York Times scria că peste 75.000 de oameni au participat la cortegiul funerar al acestui „Shakespeare al evreilor”.

Grădina Pomul Verde a fost distrusă de un incendiu, refăcută în 1911 de directorul unei noi trupe de teatru evreiesc și închisă în anii războiului. A

funcționat apoi sporadic alături de alte două teatre evreiești din oraș. În 1956, a primit numele lui Avram Goldfaden, însă în 1971 municipalitatea a hotărât demolarea întregii zone, în vederea amenajării Parcului Teatrului Național. În memoria acestei inițiative culturale creată în premieră la Iași, la data de 15 octombrie 2002, a fost dezvelit un obelisc, iar pe el este o placă de marmură cu inscripția: „Aici a ființat primul teatru evreiesc din lume...”

https://ro.wikipedia.org/wiki/Obeliscul_amplasat_pe_locul_Teatrului_evreiesc_Pomul_Verde_din_Ia%C8%99i

Cimitirul nou din Păcurari, deschis în 1881 și mărit în 1936, a ajuns la 26 de hectare și peste 150.000 de morminte. Înspre șoseaua Păcurari încă se păstrează intrarea monumentală și un portic din 1881.

<https://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/memorial-care-va->

[functiona-drept-centru-cultural-in-cimitirul-evreiesc-din-pacurari--321856.html](https://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/memorial-care-va-functiona-drept-centru-cultural-in-cimitirul-evreiesc-din-pacurari--321856.html)

Cimitirul include parcela eroilor evrei din Primul Război Mondial, monumentul celor 311 evrei uciși la Sculeni în 1941, mormântul celor 36 de evrei masacrați în pădurea Vulturi în 1941, o parte a osemintelor aduse în 1943 de la vechiul cimitir din Ciurchi și gropile comune din timpul Pogromului de la Iași (iunie 1941), cu monumentul în formă de vagoane ce sugerează „trenurile morții”.

<https://www.iasi1941.com/locatie/91~cimitirul-evreiesc>

Webografie selectivă:

- <https://frgheorghe.wordpress.com/jacob-de-neuschoetz-un-om-fericit/un-tablou-necunoscut-al-baronului-jacob-de-neuschoetz/>
- https://djc.monumenteiasi.ro/monument_de_arhitectura.php?id=526
- <https://adevarul.ro/stiri-locale/iasi/palatul-braunstein-noua-bijuterie-a-iasului-dupa-2159965.html>
- <https://culturainiasi.ro/palatul-braunstein/>
- <https://historia.ro/sectiune/actualitate/palatul-braunstein-o-atractie-turistica-in-inima-2260112.html>
- <https://culturainiasi.ro/palatul-braunstein/>
- <https://historia.ro/sectiune/actualitate/palatul-braunstein-o-atractie-turistica-in-inima-2260112.html>
- <https://iasi.travel/ro/stories/fostul-spital-israelit-spitalul-elena-doamna/>

- <https://www.iasi1941.com/locatie/89~maternitatea-elena-doamna>
- <https://culturainiasi.ro/sinagoga-merarilor/>
- <https://planiada.ro/destinatii/iasi/sinagoga-merarilor-iasi-1869-801>
- <https://comunitateaevreiloriasi.ro/traseul-evreesc/sinagoga-merarilor/>
- https://ro.wikipedia.org/wiki/Casa_de_la_cinci_drumuri
- <https://iasi.travel/ro/stories/centrul-comunitar-evreiesc/>
- <https://www.facebook.com/societateaevreiasca/posts/povestea-familiei-ghelerter/719456658472606/>
- <https://destinationiasi.ro/places/former-bootmaker-synagogue-and-dr-leon-ghelerter-hospital/>
- <https://evenimentulistoric.ro/primul-teatru-evreiesc-profesionist-din-lume-a-fost-fondat-in-rom.html>
- <https://teatrul-evreiesc.com.ro/despre-noi/istoric/>
- <https://www.forbes.ro/proiect-pentru-infiintarea-memorialului-evreiesc-din-iasi-261185>
- <https://adevarul.ro/stiri-locale/iasi/povestea-primului-cimitir-evreiesc-din-tarile-1665919.html>

Adolf Haimovici

(1912– 1993) Matematician, profesor la
Universitatea din Iași

Prof. Simona Oana Iușcă

Colegiul Național de Artă „O. Băncilă” Iași

Este absolvent al Colegiului Național, ca șef al promoției 1930. Abilitățile matematice dobândite în timpul liceului l-au îndrumat să urmeze cursurile Facultății de Științe a Universității "Al. I. Cuza", cursuri pe care le finalizează în 1934.

Sursa foto: [Universitatea "Alexandru Ioan Cuza din Iași" – 150 de ani | Adolf Haimovici \(uaic.ro\)](#)

și-a susținut teza de doctorat în 1938 sub conducerea lui Alexandru Myller cu un subiect de geometrie diferențială . Întrucât regimul Ion Antonescu a interzis evreilor să frecventeze școlile de stat, până în anul 1945 a predat la școli evreiești din învățământul secundar.

În 1945 și-a început cariera universitară la Facultatea de Matematică a Universității «Al. I. Cuza» din Iași, unde în 1981 i s-a acordat titlul de profesor emerit al Universității.

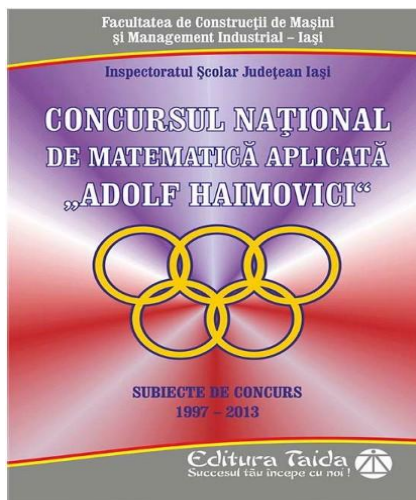
Activitatea științifică a lui Adolf Haimovici este concentrată pe trei direcții: prima dintre ele se refera la geometria diferențială: spații Riemanniene, Euclidiene, și conforme, grupuri de transformări, conexiuni afine, proiective și neliniare. A doua direcție este legată de ecuațiile funcționale (diferențiale, cu derivate parțiale și integro-diferențiale), cea de a treia din acestea se referă la matematici aplicate: mecanica, bio-matematica, termodinamica, economie.

Sursa foto : [Facultatea de Informatică a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași - Wikipedia](#)

Contribuțiile sale au fost citate și folosite de numeroși matematicieni români și străini; în plus, lucrările sale de bio-matematica sunt primele de acest fel scrise de un matematician ieșean.

Profesorul A. Haimovici a fost director al Bibliotecii Seminarului Matematic « Al. Myller » și redactor-șef al Secției de Matematică a Analelor Științifice ale Universității « Al. I. Cuza».

Sesizând rolul important pe care informatica îl juca în viitorul științei, profesorul A. Haimovici a încurajat cercetările în acest domeniu și a contribuit la formarea unei școli de informatică la Facultatea de Matematică din Iași și la înființarea Centrului de Calcul al Universității.

Pentru matematica ieșeană, Adolf Haimovici este imaginea prin excelență a dascălului, dublat de un autentic organizator și conducător. Prof. A. Haimovici a acordat timp și atenție sprijinirii învățământului secundar, a prezentat numeroase conferințe și a scris articole și cărți adresate profesorilor și elevilor. Ca o recunoaștere a acestei activități, un concurs național de matematică aplicată adresat elevilor îi poartă numele.

Matematica aplicată se referă la aplicarea matematicii în alte științe. Exemple: biomatematica, matematica chimică, matematica inginerească, matematica jocurilor de noroc, matematica economică.

Sergiu Haimovici

(1929-2009) Biolog, profesor la Universitatea din Iași

Sursa foto : <https://cimec.ro>

Absolvent al secției Biolog – Botanist de la Facultatea de științe a Universității din Iași, în 1952, a parcurs toate treptele ierahiei universitare devenind din anul 1990, profesor universitar si conducător de doctorat în Anatomie comparată. O strânsă colaborare cu arheologii, a făcut ca numeroasele rezultate ale cercetării arheozoologice să fie incluse și în nouă monografiile arheologice și istorice, precum și în primul volum din „Istoria Românilor”, ultima sa ediție. Ca semn al recunoștinței internaționale în domeniul Arheozoologiei, profesorul Sergiu Haimovici a fost numit membru de onoare al Consiliului Internațional de Arheozoologie (ICAZ), forum științific la a cărei înființare a participat direct în 1976, alături de alte mari personalități din

domeniu. Prestigioasa activitate științifică este continuată, din anul 1999, ca profesor consultant la Catedra de Morfologie și Fiziologie animală și membru al Centrului interdisciplinar de studii arheoistorice, Universitatea „Al.I.Cuza” din Iași. Este de asemenea membru în comitetul de redacție la Analele științifice ale Universității „Al.I.Cuza” din Iași, secțiunea I - Biologie animală. Colaboratorii săi apropiați, cei mai tineri, dar și cei apropiați generației sale, au avut în persoana profesorului Sergiu Haimovici un exemplu de corectitudine, obiectivitate și rigoare științifică. Prin stilul activității ale didactice și de cercetare, dar și prin întreaga sa conduită, profesorul Sergiu Haimovici a fost un renumit îndrumător pentru pregătirea profesională a numeroase generații.

Bibliografie selectivă:

1. Universitatea "Alexandru Ioan Cuza din Iași" – 150 de ani | Adolf Haimovici (uaic.ro)
2. <https://www.math.uaic.ro/> Adolf Haimovici
3. Adolf Haimovici - Wikipedia
4. JOURNALS – Heidelberger OJS-Journals
5. <http://journals.ub.uni-heidelberg.de/index/php>
6. [Profesorul Sergiu Haimovici la a 75 a aniversare](#)

B. Fundoianu, destinul unui literat martir

(1898 -1944)

prof. dr. Adriana Radu,
Colegiul Național Iași

Poet, publicist, dramaturg, filosof, traducător ieșean de origine evreiască, B. Fundoianu (cunoscut ca Benjamin Fondane în Franța) a rămas, din păcate, prea puțin cunoscut în România. Deși s-a încercat explicarea acestei nedreptăți prin faptul că a publicat un singur

B. Fundoianu, colaj de Andreea Teliban, în *Observator cultural*, nr. 1184

volum de poezie în limba română („Privești”), e greu de înțeles, mai ales că despărțirea de țară a fost bruscă, chiar în perioada în care era destul de cunoscut și apreciat de E. Lovinescu și de grupul din jurul revistei «Viața românească».

B. Fundoianu s-a născut în 1898, sub numele Benjamin Wechsler, ca al doilea copil al unei familii evreiești venită din Herța la Iași, înrudită cu intelectuali de seamă (Schwartzfeld), bunicul său fiind poet, prozator, publicist, traducător și unul dintre pionierii mișcării Haskala în România. Clasele primare le-a urmat la școala comunității, apoi a devenit elev al gimnaziului „Alexandru cel Bun”/Liceul Național, dar și-a finalizat studiile la Liceul

„Matei Basarab” din București. În 1918, a început cursurile

Facultății de Drept din Iași, însă le-a întrerupt în 1923, printre cauzele care au stat la baza eșecului universitar numărându-se intensa activitate poetică și publicistică („Rampa”, „Adevărul”, „Cuvântul liber”, „Adevărul literar și artistic” ș.a.), dar și manifestările antisemite ale profesorului A. C. Cuza.

În ceea ce privește creația artistică, distingem două perioade, cea românească și cea franceză, marcate de medii culturale diferite și de vârstă, având în vedere faptul că a părăsit țara la 24 de ani, înainte de a fi ajuns la maturitate poetică, și s-a stins din viață la 46 de ani, după ce a fost arestat de Gestapo și gazat la Auschwitz - Birkenau. Debutul său la o vârstă fragedă (1911), alături de Alexandru Macedonski, G. Bacovia, Tudor Arghezi, Cezar Petrescu, demonstrează imensul talent al poetului, care, pe parcursul scurtei vieți, a mai prezentat și conferințe pe teme literaro-filosofice și filme de avangardă, a scris cronici teatrale și eseuri, a pus bazele teatrului experimental și a publicat pamfletul „Apelul studențimii”, în care demasca cu o vehemență rar întâlnită, primejdia fascistă.

— 15 —

No. elevilor	NUMELE ELEVILOR		Prezentarea		Media generală	Clasificatia	SITUAȚIA LA FINELE ANULUI
	Prezentarea	Partea	Media generală	Clasificatia			
60	Urziceanu G. Ștefan	r	b.	7.21	6	promovat	
61	Vecsler I. Benjamin	nr	f. b.	—	—	repetent; elim. art. 4.	
62	Vițianu N. Henric	r	b.	6.62	17	promovat	
63	Vrânceanu I. Ion	—	—	—	—	retras	
64	Zaharia T. Romeo	r	f. b.	7.25	5	promovat	

Anuarul Liceului Național (azi Colegiul Național din Iași), anul școlar 1913-1914

Opera sa exprimă profunzimea și universalitatea existenței umane, iar destinul său tragic arată că inteligența și creația pot supraviețui peste timpuri, atunci când se opun totalitarismului, devenind, nu doar model cultural, ci, mai ales, civic. Pentru România, viața unui asemenea literat constituie, la opt decenii de la asasinare, un model de reflecție profundă.

Iosif Sava, membru al comunității Colegiului Național

prof. Mihaela Țurcanașu,
Colegiul Național Iași

Iosif Sava (15 februarie 1933 - 18 august 1998) a fost un reputat muzicolog, realizator de emisiuni radio și TV, și un critic muzical de renume, a cărui activitate a avut un impact semnificativ asupra culturii românești. Născut într-o familie de evrei din Iași, Sava și-a dedicat viața promovării și educării publicului în domeniul muzicii clasice.

Numele său, așa cum reiese el din Registrul Matricol al Liceului de Băieți nr. 1³⁶, era **Iosef Segal**, fiind descendent al unei familii de muzicieni profesioniști evrei, a căror activitate se întindea de-a lungul a 400 de ani³⁷.

Iașul a contribuit la formarea sa ca om de cultură și ca artist. La doar șase ani, Iosif Sava cânta la orga

³⁶ Colegiul Național Iași, instituție de învățământ prestigioasă, înființată la 23 ianuarie 1828, poartă denumirea de Școala Medie de Băieți nr. 1 în perioada 1948-1955. În registrul matricol vol II, an 1950-1951, pentru clasele a X-a și a XI-a, cu denumirea de Liceul de Băieți nr. 1, este înregistrat și elevul Iosef Segal (cls a XI-a)

³⁷ Dan Dumitru Iacob preciza în „Evreii din Iași în secolul al XIX-lea”, pg.147 despre reprezentanții de seamă în plan muzical ai comunității evreiești ieșene, amintind și familia Segal, alături de Lemeș și Bughici.

bisericii catolice din Iași. La școală a studiat muzica, iar ca instrumente viola și pianul. Apoi, urmând tradiția familiei, a studiat la Conservatorul Municipal din Iași. Între 1945-1947 a frecventat cursurile Academiei de Muzică „George Enescu”, după care a urmat doi ani la Institutul de Artă din capitala Moldovei. În 1950 tânărul Iosif Sava va frecventa cursurile actualului Colegiu Național din Iași, în jurnalul său, precizând că tatăl „*M-a îndreptat spre Liceul Național, temelie construcției mele intelectuale*”³⁸. În perioada 1949-1951 își începe și activitatea jurnalistică, devenind colaborator al ziarului „Opinia” din Iași.

La finalul anului 1951 Iosif Sava se mută la București, unde v-a începe activitatea de editor muzical la Radiodifuziunea Română. A scris la ziarul „Scânteia Tineretului”, secția de știință și cultură. În paralel, a urmat cursurile Facultății de Filosofie de la Universitatea București. După ce a absolvit Conservatorul din București, Iosif Sava a lucrat ca profesor și critic muzical. A devenit cunoscut pentru emisiunile sale de radio și televiziune, prin care aducea muzica clasică mai aproape de publicul larg. Printre cele mai notabile proiecte ale sale se numără „Serata muzicală”, o emisiune TV de mare succes care a atras un public numeros și a contribuit la educarea muzicală a mai multor generații.

Iosif Sava a fost și un membru activ al comunității evreiești din România. A avut un rol important în promovarea culturii comunității sale și în sensibilizarea publicului român cu privire la istoria și tradițiile acesteia. Din cele peste 40 de cărți ale sale, cele publicate de editura Hasefer (*Harpiștii regelui David, Muzicieni pe*

³⁸ Iosif Sava, *Jurnal*, appud <https://newsweek.ro/actualitate/iosif-sava-aristocratul-care-i-a-invatat-muzica-pe-romani>

acoperiș, Variațiuni pe o temă de Chagall) reprezintă minieniclopedia despre valorile muzicale evreiești³⁹.

Iosif Sava este o personalitate marcantă a comunității Colegiului Național din Iași, a culturii românești, având contribuții cu un impact durabil asupra peisajului muzical și cultural al țării. Activitatea sa de critic muzical, realizator de emisiuni și membru al comunității evreiești a lăsat o moștenire valoroasă, demnă de recunoaștere și apreciere.

Bibliografie selectivă:

1. Constantinescu, Octavia (2023) - <https://newsweek.ro/actualitate/iosif-sava-aristocratul-care-i-a-invatat-muzica-pe-romani> (6.30.2024);
2. Iacob, Dan Dumitru, (2015) - Evreii din Iași în secolul al XIX-lea, în RĂDVAN, Laurențiu. (coordonator) – *Iași – orașul diversității. Categorii etnice și minorități în secolele XV-XX – aspecte sociale, economice și culturale*, Ed. Ars Longa, Iași;
3. Registrul matricol al Liceului de Băieți nr. 1, 1950-1951, vol. II;
4. Revista *Realitatea evreiască*, nr. 259-260 (1059-1060)/16 septembrie-15 octombrie 2006
5. <https://www.chimie.unibuc.ro/index.php/avizier/637-prof-dr-doc-eugen-segal-a-incetat-din-viata> (6.30.2024).

³⁹ Revista *Realitatea evreiască*, nr. 259-260 (1059-1060)/16 septembrie-15 octombrie 2006

Imnul Israelului și imnul Iașului

Versurile imnului evreiesc – Hatikva (Speranța), numit inițial Tikvatenu (Speranța Noastră), au fost compuse în 1878 în timpul șederii la Iași a lui Naftali Herz Imber, poet evreu pribeag, originar din Galiția. Melodia imnului a fost compusă în 1888 de Samuel Cohen din Ungheni (azi Republica Moldova), după cântecul popular moldovenesc „Carul cu boi”.

<https://www.youtube.com/watch?v=8a8-IVH6Ilc&t=49s>

Melodia imnului orașului Iași – „Iașule, mândră cetate”, este bazată pe melodia folclorică evreiască din Rusia „Tumbalalaika”. Versurile în idiș descriu povestea unui tânăr inteligent care își căuta o soție pe măsură, inventând ghicitori pentru a-i testa istețimea.

<https://www.youtube.com/watch?v=W9k5lyREtag>